

DET TEOLOGISKE FAKULTET
KØBENHAVNS UNIVERSITET

TEOL

INFORMATION

Nr. 38 september 2008

Indholdsfortegnelse

Siden sidst af dekan, professor, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen	3
Teologisk doktordisputats om Dietrich Bonhoeffers syndsbegreb af lektor, cand.theol. Carsten Pallesen	6
Folketro og frikadeller – ik'. Dansk hjertelighed af lektor, dr.theol. Bent Flemming Nielsen	10
Lone Fatum: Til kamp mod misbrug og forvanskning af lektor, ph.d., Jesper Tang Nielsen	14
Hvad Geert Hallbäck skrev ... af professor, dr.theol. Kirsten Busch Nielsen	18
Nyt Center for Kristendom og Naturalisme af professor, dr.theol. & phil. Troels Engberg-Pedersen og professor, lic.theol. Niels Henrik Gregersen	22
Dødehavsrule-retorik: Et gensyn med Retfærdighedens Lærer af ph.d.-stipendiat, cand.mag. Trine B. Hasselbalch	26
Det normative subjekt: Biologi og personbegreb af cand.theol, ph.d. René Rosfort	30
Kald og kompetence. Et kursus om præsten som leder af ph.d.-studerende, cand.theol. & pæd. Kirsten Donskov Felter	34
Muslimere på uni af postdoc. ph.d. Thomas Hoffmann	38
Filosofi ved kristendommens rødder af professor, dr.theol. & phil. Troels Engberg-Pedersen	42
Bøger udgivet af Det Teologiske Fakultet	46
Kalender ved Anne-Grethe Rahbek	48

TEOL-information udgives af Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet, og udkommer to gange årligt, i februar og september. TEOL-information distribueres gratis til udvalgte offentlige og kirkelige institutioner samt til indenlandske universiteter, gymnasier, hovedbiblioteker og pressen. Bladet kan rekvireres ved henvendelse til Morten Eriksen på tlf.: 35 32 36 09.

Meninger, der tilkendes i TEOL-information, gengiver de enkelte forfatteres synspunkter og er ikke nødvendigvis udtryk for redaktionens holdning.

Ansvarshavende redaktør: Dekan Steffen Kjeldgaard-Pedersen.

Redaktion: prodekan, professor, dr.theol. Mogens Müller.

Layout og sats: Morten Eriksen.

Tryk: Special-Trykkeriet Viborg A/S. *Oplag:* 3500

Artikler, der offentliggøres i TEOL-information, kan citeres med angivelse af kilde.

Forside: Dietrich Bonhoeffer sammen med andre delegerede til økumenisk ungdomskonference august 1934 på Fanø.

**Det Teologiske Fakultet,
Købmagergade 44-46, Postboks 2164
1150 København K.
Tlf.: 3532 3961
Fax: 3532 3600
www.teol.ku.dk**

Siden sidst

Af dekan, professor, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen

I kirkeministerielt regi drøftes for tiden efteruddannelsen af folkekirkens præster. Hvilke krav og muligheder skal der være efter afslutningen af den teologiske kandidatuddannelse? Hvad skal gå forud for ordination og fast ansættelse, og hvad skal følge efter? Og hvor og hvor længe?

Fakultetet har i flere år ønsket en seriøs drøftelse af disse spørgsmål og vil gerne være med til at besvare dem. Vi finder det afgørende, at der skabes gode vilkår for, at præster gennem hele deres embedstid kan fortsætte de teologiske studier og få kendskab til den nyeste teologiske forskning. Og vi ser gerne, at der arbejdes med at få de teologiske universitetsuddannelser, den kirkelige uddannelse på pastoralseminariet og de forskellige efteruddannelsesmuligheder i kirkeministeriets og universitetets regi til at spille bedre sammen og udgøre en overbevisende helhed.

Præsters efteruddannelsesmuligheder kan organiseres bedre. Indtil det sker, fortsætter og udbygger fakultetet med hjælp fra et rådgivende udvalg af præster sin virksomhed på dette område og tilbyder under Åben Uddannelse løbende kurser om centrale emner i de teologiske grunddiscipliner samt særligt tilrettelagte undervisningsforløb for præster. I foråret 2009 afholdes således et kursus med titlen *Kald og kompetence. Præsten som leder*. Det lyder som – og er på en måde også – et skrاملende knæfald for tidsånden, der jo råber ”ledelse, ledelse og atter ledelse!”, men måske i virkeligheden mener noget andet. Ledelse tales der om vidt og bredt, også i kirkelig sammenhæng. Men her tages begrebet op til teologisk fundement, kritisk og kvalificeret drøftelse, og det tror vi faktisk, der kan være god brug for.

Under Åben Uddannelse kan man følge enkeltkurser. Det er også muligt at tage – normalt over to år – en masteruddannelse svarende til ét års fuldtidsstudium. For masterstudiet, som tilrettelægges individuelt ud fra

den enkeltes interesser, gælder særlige adgangskrav. Man kan læse om efteruddannelsesmulighederne på fakultetets hjemmeside www.teol.ku.dk.

De ordinære uddannelser, den teologiske bachelor- og kandidatuddannelse og kandidatuddannelsen i Afrikastudier, er kommet under yderligere pres. Aldrig så snart havde studienævnene færdiggjort arbejdet med nye studieordninger i kølvandet på indførelsen af ny karakterskala, før der blev annonceret en omlægning af taxametersystemet, som vil straffe de universiteter og uddannelser, hvis studenter overskrider den normerede studietid (inklusive fjumreår). Det Teologiske Fakultet vil blive ramt hårdt, og derfor drøftes i øjeblikket intenst forskellige afværgeforanstaltninger, som uden kvalitetsferringelse kan sikre en større studieeffektivitet. Opgaven er ikke nem, og omkostningerne er store. Effektiviseringshysteriet på uddannelsesområdet truer nu med at gøre det af med de sidste rester af det frie studium. F.eks. vil man ikke mere kunne tilskynde studenter til at besvare universitetets prisopgaver. Det vil nemlig med det samme medføre studietidsforlængelse og berøve fakultetet muligheden for at inkassere færdiggørelsesbonus. Hvor småt kan det hele blive i dette hovedrige kongedømme?

Inden efterårssemesteret tager sin begyndelse, vil professor, dr. theol. Martin Schwarz Lausten og lektor Lone Fatum have taget deres afsked. Om Lone Fatum og hendes indsats på det nytestamentlige fagområde kan man læse andetsteds i denne udgave af *TEOL-information*. Martin Schwarz

Lausten og hans enestående kirkehistoriske forskerflid vil der blive skrevet om i næste nummer. Fakultetet siger dem begge tak for lang og tro tjeneste og ønsker dem gode år i deres forventeligt aktive otium.

Fakultetet har ansat to af sine medarbejdere i nye stillinger. 15. maj tiltrådte lektor, dr.theol. Kirsten Busch Nielsen som professor i Dogmatik, og 1. juni blev adjunkt, ph.d. et cand.theol. Søren Holst lektor i Det Gamle Testaments Eksegese. Fakultetet glæder sig over disse ”oprykninger” og venter sig meget af det fortsatte samarbejde. Kirsten Busch Nielsen fortsætter som professor på den slidsomme post som studieleder. Under Center for Afrikastudier tiltrådte ph.d. Stig Jensen 1. februar en stilling som adjunkt, således at der nu ved centeret er to faste lærere.

På Center for Europæisk Islamisk Tænkning er ph.d. Thomas Hoffmann blevet ansat i en postdoc-stilling, således at der p.t. er tre fuldtidsansatte videnskabelige medarbejdere ved centeret.

I løbet af foråret er hele fakultetets stab af bibliotekarer blevet fornyet, hvilket ikke har været uden sammenhæng med nyorganiseringen af Københavns Universitets fakultets- og institutbiblioteker i det nye KUBIS-samarbejde (KUBIS står for Københavns Universitets Biblioteks- og Informationsservice). Fakultetet har med stor tak sagt farvel til sin ledende bibliotekar gennem mange år, Bodil Glenstrup, og til bibliotekarerne Anne Nørgaard-Pedersen og Katrine Schrøder. Det nye team, som har fået en

flyvende start, består af fakultetsbibliotekar Henrik Hovgaard Laursen og bibliotekarerne Archana Sharma og Minna Giesel.

Også i studieadministrationen og på fakultetskontoret er der nye ansigter, nemlig magistrene Sune Jensen og Anne Rahbek, som begge er blevet ansat direkte fra eksamensbordet på Syddansk Universitet. På Center for Afrikastudier har Line Diemer Jørgensen afløst Troels Baagland, som efter flittige år i det teologiske hus har fået ansættelse på Det Samfundsvidenskabelige Fakultet. Fakultetet siger velkommen til alle sine nye medarbejdere og ser frem til samarbejdet.

Akademisk har foråret 2008 været tilfredsstillende. Traditionen tro nævnes på dette sted kun sådanne arbejder, som har været til bedømmelse på universitetet. 22. februar forsvarede Kirsten Busch Nielsen afhandlingen *Syndens brudte magt. En undersøgelse af Dietrich Bonhoeffers syndsforståelse* for den teologiske doktorgrad. I juni forsvarede to afhandlinger for ph.d.-graden, nemlig cand.theol. René Rosforts *Subjectivity and Ethics. Ricoeur and the Question of Naturalizing Personhood* og sognepræst, cand. theol. Roar Laviks *Ved alterets fod. Fra objektivitet til subjektivitet. Om transsubjektivitet og intersubjektivitet i Søren Kierkegaards nadverforståelse og nadverpraksis*. For sin prisopgavebesvarelse, *Den hallensiske mission blandt jøder i 1700-tallet med særligt henblik på Danmark*, er stud. theol. Anne Katrine Blinkenberg Pedersen blevet indstillet til modtagelse

af universitetets sølvmedalje ved årsfesten i november.

Ved fakultetets dimissionsfest den 29. august vil som sædvanlig det seneste års kandidater, bachelorer og masters i teologi og kandidater og masters i Afrikastudier få overrakt deres eksamensbeviser og med manér blive "sendt ud" fra universitetet. Samtidig promoveres årets ph.d.er. Ved denne lejlighed vil desuden teologen, præsten og forfatteren Johannes Møllehave blive udnævnt til æresmedlem af Københavns Universitets nye alumneforening, *Kubulus*. Prorektor Lykke Friis vil foretage udnævnelsen, og Johannes Møllehave har sagt ja til at holde talen til dimittenderne. Fakultetet var ikke længe om at pege på Johannes Møllehave som den mest oplagte kandidat til værdigheden som æresalumni og glæder sig særdeles over, at han på denne måde knyttes nærmere til universitetet.

Det nye akademiske år indledes med en semesteråbningsforelæsning 5. september. Se nærmere herom i kalenderen, hvoraf fremgår, at efterårssemesteret byder på en lang række spændende forelæsninger og begivenheder. Der er liv i Købmagergade 44-46. Grib det! Velkommen til et nyt semester!

Teologisk doktordisputats om Dietrich Bonhoeffers syndsbegreb

Af lektor, cand.theol. Carsten Pallesen

Kirsten Busch Nielsen (KBN) forsvarede den 22. februar fornemt sin dogmatiske afhandling *Syndens brudte magt. En undersøgelse*

af Dietrich Bonhoeffers syndsforståelse i et fyldt Annex-auditorium.

Den tyske teolog Dietrich Bonhoeffer (1906-1945) er en nøgleskikkelse i det 20. århundredes protestantiske teologi, som forfatteren profilerer i lyset af Barth og Luther, idet hun tillige peger på ansatser til en nutidig syndsteologi. Afhandlingen består af fem dele. Del I "Syndsbegrebet i Bonhoeffers skrifter og teologi" giver en indføring i Bonhoeffers syndsteologi. Del II "Peccatum. Hvad er synd?" bestemmer syndsbegrebet ud fra traditionelle dogmatiske *loci*, sådan som de bruges hos Bonhoeffer: synd som stærk og svag synd, synd i flertal og ental, og om synd i forbindelse med lov og evangelium. Del III "Peccator. Det syndige menneske" behandler spørgsmålet om synd og subjektivitet,

synd og kollektivitet (kirken som fælleskab). I Del IV "Malum, synden, det onde og Gud" bliver syndsbegrebet sat i forhold til spørgsmålet om det onde som negation, privation og position. Del V "Syndens brudte magt" opsummerer afhandlingens tese og konklusion gennem det magtbegreb, der ligger i talen om syndens 'brudte magt'.

Bogens centrale problemkredse kan angives med stikord som *synd, grænse, magt og person*. Den antropologiske tematik spiller en central rolle for spørgsmålet om synd og sekular modernitet. I den transcendentløse sekularitet har autonomi, ansvar og skyld fortrængt en traditionel teologisk og mytisk udlægning af det onde. Et særligt kapitel behandler distinktionen mellem det onde som etisk begreb og synden som dogmatisk lærebegreb. Undersøgelsen placerer sig i et spændingsfelt mellem det dogmatiske, hvor synd er vantro og det etiske og politiske. Afhandlingens tese er indeholdt i titlen, nemlig at syndens magt er en brudt eller *beherstet* magt. Det skal forstås på bag-

grund af dogmet om Kristus og forsoningen. Spørgsmålet er så, om synd kun findes retrospektivt, som overvundet, eller om der i en kristen sammenhæng kan tales om synd uden om denne forudsætning, nemlig ud fra en luthersk (paulinsk) forståelse af lovens negativitet. Her går en brudlinje i Bonhoeffers tænkning mellem en luthersk opfattelse af lovens 2 brug og en mere barthiansk forståelse af, at synd alene er bestemt ud fra evangeliet og forsoningen i Kristus, og hvor vægten lægges på lydighed som *efterfølgelse* (lovens 3. brug). Bonhoeffers forståelse af synden er bestemt af denne ambivalens, og afklaringen af hans position vanskeliggøres af, at den må rekonstrueres ud fra meget forskelligartede skrifter. KBN tegner omridset af en syndsteologi, der er blevet til på baggrund af politiske og kirkelige konfliktsituationer. Synd er til den ene side en dogmatisk totalbestemmelse af personen som *simul peccator et justus*, der relativiserer de etiske og politiske differenser. Til den anden side gradueres synden som stærke og svage synder, som Bonhoeffer ikke viger tilbage for at diversificere som lister over konkrete synder eksempelvis som 'dumhed', som KBN giver en interessant fænomenologisk analyse af (side 289).

Afhandlingen er overvejende en immanent undersøgelse af syndsteomaet hos den tidlige og den sene Bonhoeffer med diskussioner af Bonhoefferforskningen, idet skrifterne fra den mellemste periode i 1930erne ikke inddrages. Tyngdepunktet ligger i redegørelsen for Bonhoeffers dogma-

tiske position og for den ret omfattende forskning i hans syndsteologi som et *locus* i en bredere teologisk forståelse af mennesket, syndefaldet, Kristus og kirken.

Bonhoeffers engagement i kampen mod nazismen har gjort hans navn kendt uden for kirkelige og teologiske kredse. Bonhoeffer blev henrettet efter at have været fængslet og anklaget for at have deltaget i attentatforberedelser imod Hitler. Han står som en ukompromitteret skikkelse i den tyske kirkekamp i 30erne og som en inspiration for befrielsesteologien i 70erne. Men denne virkningshistorie har i nogen grad skygget for hans betydning som teologisk tænker. Bonhoeffers teologiske tænkning kan dog ikke adskilles fra hans politiske og etiske stillingtagen og dens konsekvenser. Det ville imidlertid være en dobbelt uret, hvis hans helgenagtige status medførte, at man forsøgte at læse hans teologiske værk i en akademisk sammenhæng. KBNs afhandling er et forsøg på at rekonstruere Bonhoeffers teologiske grundposition, som den fremtræder i hans akademiske og ikke-akademiske, udgivne og ikke-udgivne skrifter fra bestemte perioder.

Som afsæt for en dogmatisk afhandling i 2008 er Bonhoeffers liv og værk en fortsat påmindelse om vanskeligheden ved overhovedet at fortsætte med at drive teologi, hvorfor ikke hellere oversætte teologiens begreber og ord til sekulære nutidige ord, ville det ikke være i pagt med Bonhoeffers egen opgørsteologi og hans forståelse af sekulariseringen som en myndiggørende konsekvens af

kristendommen? Med sin sekulariseringsaffirmation gør Bonhoeffer op med den apologetiske forestilling om Gud som en *Lückenbüschler*, en, der udfylder de 'huller', videnskaben endnu efterlader, og som der kan være grund til at blive mindet om i en tid, hvor naturvidenskab synes at sætte betingelserne for religionsvidenskab og teologi.

Bonhoeffer tilhører den kriseteologi, der tog sin begyndelse i 1920'erne, og som herhjemme blev til Tidehverv. Han har været med til at give dens temaer en slagordsagtig formulering og en mere folkelig udbredelse. Med udtryk som 'fuldstændig religionsløs tid' og 'kun en lidende Gud kan frelse os' er Bonhoeffer blevet protektor for de tendenser, der benævnes sekulariseringsteologi og Gud-er-død-teologi. Distinktionen mellem den billige og dyre nåde placerer ham på linje med Kierkegaards efterfølgelsesteologi og kirkekritik. Han repræsenterer således et teologisk og historisk opbrud fra pietistiske og kirkelige traditioner. Mindre kendt er det, i hvor høj grad Bonhoeffer forbliver bundet til disse forudsætninger. KBN søger bagom den forgrund, der tegnes af slagordene, og fremhæver de klassiske næsten konservative teologiske grundafgørelser, som Bonhoeffer tænker ud fra. I den mellemste periode, som det kendte skrift *Nachfolge* tilhører, fremstår Bonhoeffer ikke som en moderne sekulariseringsteolog, men snarere som en genfødt pietist, der skelner skarpt og elitært mellem denne verdens børn og Guds børn. T.S. Eliott var i 1931 af den opfattelse,

at den ortodokse teologi (uden fødselskontrol og andre akkomoderinger) ville overleve i sekterne og ikke i den katolske kirke. I det lys bliver Bonhoeffers mellempæriode et vidnesbyrd om en modernitet af anden orden, som man i dag finder i strømninger som Radical Orthodoxy. Det er ikke KBNs anliggende at rehabilitere den hyperortodokse Bonhoeffer, men at afklare, hvad der kun har historisk interesse, og hvad der kan være en inspiration for vor egen tids teologiske arbejde.

Forfatteren er optaget af at vise, at synd ikke bare kan oversættes med ikke-religiøse etisk eksistentielle begreber som skyld, uhyrlighed og det onde. Synd betegner ganske vist også det onde som hhv. vilkår og skyld, men forudsætter en eskatologisk forståelse af det onde. KBN mener, at syndstemaet i disse år oplever en renaissance i dogmatikken (side 28). Det kan hænge sammen med, at religionen og teologien er vendt tilbage i den sekulære debat hos Habermas og andre. Udgangspunktet for gentænkningen af den religiøse arv er her sammenhængen mellem det teologiske og bibelske sprog og de fænomener og erfaringer, som dette sprog benævner anderledes end sekulære, areligiøse tydinge. S. Žižek bemærker i denne sammenhæng, at Bonhoeffers ord 'Kun en lidende gud kan redde os' afviger fra den sene Heideggers udsagn: "Kun en gud kan redde os." Den kristne Gud, der lider og dør som betaling for synden, udtrykker en betydningsforskel mellem hhv. synd og skyld, som går tabt med en restløs sekularisering af sproget. Ikke-troende

filosoffer som Habermas og Žižek advarer imod en sproglig udtynding af de fænomener, følelser, erfaringer og erindringer, som religiøse semantikker og teologiske begreber har tematiseret som grænse for det menneskelige. Det sekulære sprog kan udtrykke uhyrligheder som *shoah* og *gulag* som en menneskelig katastrofe, men må derefter ende i anti-humanisme og ateisme. Det religiøse sprog råder over andre tolkninger af det gådefulde, alvorlige og uoversættelige grænser for det menneskelige. *Shoah* er for mange afskeden med troen på en god og almægtig Gud, for andre anledningen til en teologisk tilnærmelse til det onde som en kosmisk og teologisk katastrofe. Hvilken mening giver begreber som 'synd' og lidelse som 'soning'? Bonhoeffers tale om 'den lidende Gud' tolker det uhyrlige, synden, som Guds egen fiasko, der imod alle odds indgår i en plan om at forløse verden. Den nutidige debat bekræfter afhandlingens formodning syndsteologiens aktualitet – også uden for fagteologien.

I en 'religionsløs' tid er begreber som 'synd' ganske vist en marginaliseret atavisme i kulturen og i teologien, der pinligt vender tilbage som en freudiansk fortrængning. Afhandlingen handler for så vidt om det fortrængte og utilpassedes tilbagevenden fra udkanten til midten. Med den fascinerende term 'behersket synd' peger KBN på midten som synds-begrebets *locus*. Den beherskede synd er ikke en eufemisme, men et modtræk til, at syndsbegrebet reserveres for ekstreme grænseerfaringer. Nazisterne

var ikke ekstremister, men den tids midtsøgende middelklasse. Med *Syndens brudte magt* har KBN ikke løst, men genåbnet et problem i teologien. Synd er netop ikke et problem, der skal løses eller forklares, men udlægges som frihedens dunkle side. Den 'beherskede' synd er ikke kun en *begrebslig* beherskelse eller ophævelse af det negative, men én, der tillige åbner begrebet for betydningsfelter, som grænser op til dogmatikken. Her kan den dogmatiske diskurs videreudvikles gennem eksegetiske, hermeneutiske og psykoanalytiske undersøgelser af den traditionelle teologiske semantik. Et eksempel er Theunissens nytolkninger af syndsteologi (236, note 19). Arvesyndsdogmets massive symbolik (et monstrøst mix af biologisk arv og retslig og moralsk gæld) bliver meningsfuldt *vis à vis* mindet om *shoah*. Katastrofen gør fortiden til en byrde, der hviler på de overlevendes skuldre – gerningsmænd og ofre: "*Und vieles wie auf den Schultern eine Last von Scheitern ist zu behalten.*" (Hölderlin: *Reif sind in Feuer getaucht...*).

Med afhandlingen *Syndens brudte magt*, der er under udgivelse på tysk, har Kirsten Busch KBN ydet et vægtigt bidrag til Bonhoefferforskningen, men også for alment interesserede er bogen trods sit lærde akademiske niveau en klart opbygget, velskrevet og læservenlig tekst.

Folketro og frikadeller – ik’ Dansk hjertelighed

Af lektor, dr.theol. Bent Flemming Nielsen

En af Det Teologiske Fakultets medarbejdere gennem mere end et kvart århundrede, lektor Hans Raun Iversen, fylder rundt. *Hans*

bliver 60 år den 27. juni i år.

Tillad mig at begynde en smule personligt. Det allerførste indtryk og det allerførste møde med den agtværdige institution, som jeg anså et teologisk fakultet for at være, fik jeg selv, da jeg som førsteårsstuderende mødte op til et såkaldt *ruskursus* for århusianske teologistuderende. Det foregik på Skåde Højskole eftersommeren 1971. Ved bordet, hvor man skulle henvende sig for at lade sig indskrive, stod en hurtigt talende og ivrigt gestikulerende ung mand med langt, mørkeblondt, tilbagestrøget hår; dengang uden skæg. Som ruskurset skred frem, åbenbarede den unge mands organisatoriske og kommunikative talent sine rige udfoldelsesmuligheder. Det omsluttede tilsyneladende alt vedrørende kurset, lige fra planlægningen af

professor Løgstrups foredrag med gode, praktiske råd til de nybagte studerende (Vi skulle læse langsomt og tænke os om – Ak, som tiderne kan ændre sig!) til den noget løsslupne aftenfest. *Hans* var overalt. Og det har han sådan set været lige siden.

Resten, hvad der siden hændte, skal jeg ikke gå i detaljer med her. Men til det formelle hører, at Hans Raun Iversen efter kandidateksamen og diverse stipendier, som også omfattede et stort feltarbejde i Tanzania, blev ansat som lektor i Praktisk Teologi ved Det Teologiske Fakultet i København i 1982. På fakultetet har han foruden at være den utrættelige talsmand for den praktiske teologi, altid været en lidenskabelig og generøs kollega, der aldrig viger tilbage for at træde i karakter for en sag eller en person – kollega eller studerende; han har siddet i utallige udvalg, nævn, bestyrelser, herunder været institutbestyrer for Systematisk Teologi i flere runder. Da Københavns Universitet i 2003 besluttede sig for at danne et tværfagligt satsningsområde *Religion i det 21. århundrede*, faldt valget som

leder af styregruppen for dette enorme projekt – ikke tilfældigt – på Hans Raun Iversen.

Bogudgivelser

Tresårsdagen omgærdes af et seminar og flere bogudgivelser, som akkumulerer en række af Hans Rauns Iversens mangeårige interesser og studier. Den 568 sider store artikelsamling, *Grundtvig, Folkekirke og Mission. Praktisk teologiske vekselvirkninger* (Anis Forlag 2008), samler 26 af HRI's væsentligste artikler fra tre årtier. Det er imidlertid bogen *I hjertet af Danmark* med undertitlen *Institutioner og mentaliteter* (Hans Reitzels Forlag 2008), forfattet af forfatterkollektivet sociolog Peter Gundelach, religionssociolog Margit Warburg og Hans Raun Iversen, som skal omtales i det følgende.

Bogen redegør for en række undersøgelser af befolkningens mentalitet og identitet: Er der en særlig dansk mentalitet, og hvad mener vi i grunden selv, det vil sige at være dansk? Projektet udgøres i sin kerne af en såkaldt kvalitativ spørgeundersøgelse af 36 danskere, som fortæller bredt om deres syn på tilværelsen, på landet Danmark, på værdierne, på religionen osv. Dette materiale er efter indsamling og nedskrivning blevet forarbejdet og analyseret. I den endelige udformning, som den foreligger i *I hjertet af Danmark*, krydses det kvalitative, 'brede' interviewmateriale med en lang række statistiske, 'kvantitative' data samt andre faktuelle oplysninger. Forfatterne skaber hermed en meget givende fremstilling, hvor de

anonymiserede personers dagligsprogslige og ligefremme udtalelser uddybes og profileres af aktuelle kommentarer og analyser.

Hvad kan vi i grunden vide om danskerne og deres måde at leve, tænke og opleve sig selv og verden på? Set i forhold til den generelle jargon kendt fra massemedier og politik, en jargon som præges af mange ubegrundede påstande om danskernes fortrin (tilfredshed, tillid, flid osv.) og undertiden endnu flere skavanker (selvtillfredshed, mistillid over for fremmede, påberåbelse af at alt er 'samfundets skyld'), repræsenterer denne bog et meget omfattende, empirisk baseret materiale. Grundigheden og omfanget af en sådan undersøgelse er overordentlig fortjenstfuld. Den yder et bidrag, som vil blive stående.

Findes der en særlig dansk mentalitet?

Bogen tager grundigt afsked med den romantiske og essentialistiske forestilling om en 'folkesjæl' (25), hvilket dog ikke berører forfatterne mulighederne for at arbejde med en særlig dansk 'kollektiv hukommelse' og med danske former for institutioner og mentaliteter. Sådanne kollektive former for erindring og organisering af fælles liv og gøren skal blot forstås som sociale konstruktioner og altså ikke naturgivne, 'folkelige' arveanlæg, får vi at vide. Med en uudtalt forkærlighed for det sakrale syvstal opregnes syv 'søsterinstitutioner' og syv 'mentale mønstre' i Danmark. Dog med

den afsluttende korrektive bemærkning, at religion og nation snarere er at betegne som 'en slags fælles, mentale bagtæpper end fælles institutioner' (242). Og bagtæppet er som bekendt med på hvert eneste billede, i hver eneste akt, som går over scenen. Jo, vi er faktisk fælles om noget, vi danskere: Familiens bånd, skolesystemet, maden, arbejdsmarkedsforholdene og meget mere, er alt sammen gennemsyret af en særlig historisk og geografisk betinget danskhed. Som en af informanterne siger: "Altså noget typisk dansk ik'! Det er sådan lidt, nå men 'frikadelle-agtig' ting, ik'?" (155)

Men også vore mentale mønstre, glæden ved fædrelandet, trygheden og tilfredsheden, der kan slå over i selvtilfredshed over 'verdens bedste land' med 'verdens bedste' institutioner, har vi til fælles. Ikke så sært, at tilreisende, selv fra andre vestlige kulturer, i mødet med den ligefremme danske selvglæde kan finde landet underligt 'indelukket', som når den udtrykker sig således: " – men man skal nok være tæt på at være født her, for at være rigtig dansk helt ind i hjertet." (163; 260)

Af særlig interesse er afsnittet om danskernes religion. Den udbredte opfattelse, at 'der er mere mellem himmel og jord' udfolder sig i skikkelse af forskellige usammenhængende forestillingskomplekser, som benævnes 'banal religion', 'folkereligion' og 'alternativ religion'. Selv pragmatikere og usentimentale rationalister afslører sig ofte som mere eller mindre 'troende' i denne henseende. Den amerikanske tilflytter

kalder det 'bekvemmeligheds-religion'. (259) Over for sådanne uspecifikke religionsformer stiller bogen 'Kirkekristendom' og de afledte former 'Kulturkristendom' og 'Civilreligion'. Kirkekristendommen er ganske vist en sjælden fugl, ikke mange deler eller praktiserer den, men den har ikke desto mindre en regenerativ kraft for især 'kulturkristendommen': "Øjensynligt er der en ganske stærk fornemmelse for, at det er kirkekristendommen, der i historiens løb har skabt kulturkristendommen, som på sin vis fortsat forudsætter, at kirkekristendommen er der som en slags drivkraft, fordi kulturkristendommen ikke har organer til at reproducere sig selv." (144)

Habits of the Heart

Hvad får man at vide, hvis man spørger folk om deres stillingtagen til dette eller hint? Man får vel sagtens nogle svar, som udtrykker de bevidstgjorte forestillinger, måske tilmed nogle idealiserede forestillinger, kort sagt ønsketænkning, om én selv, om samfundet osv. Spørgsmålet er, om det er nok til at tegne et billede af identitet og mentalitet. For hvad med den 'tavse viden', hvad med den fortrængning, den 'mis-recognition', som ifølge bl.a. sociologen Pierre Bourdieu må være i spil før visse former for socialt samvær overhovedet er mulig? Det reflekterer bogen ikke særlig meget over. Selv om sådanne træk enkelte steder i bogen (bl.a. 36, 37) antydes at spille en rolle, så indgår de ikke med nogen særlig stor vægt i det samlede projekt. Informanterne

tages – måske for meget? – på ordet.

Det bringer mig videre til at mit kritiske spørgsmål om projektet og undersøgelsens profilering. Når der tales om identitet, så må det vel sagtens være en identitet i forhold til en anden identitet – altså noget relationelt? Kan man tale om en dansk identitet uden at relatere til norsk, engelsk eller tysk identitet? En identitetsundersøgelse må være spændt ud i forhold til noget.

Spørgsmålet kan præciseres yderligere. Bogens forfattere vedkender sig en inspiration, metodisk og tematisk, fra Robert Bellah's bog *Habits of the Heart* fra 1985, som kom i opdateret udgave i 1996. Det amerikanske forbillede er imidlertid til forskel fra *I hjertet af Danmark* en dybt moralsk bog, i betydningen, en social-moralsk bog. Hvad jeg mener hermed kommer til orde i nogle bemærkninger, som forfatteren Paul Auster netop har udtalt til en avis: "Amerika er det eneste land, der er en idé og ikke kun et fysisk sted. Vi amerikanere er ikke en etnisk gruppe, og vi bor på et opfundet sted. Den eneste måde, man i sin tid kunne få alle disse forskellige mennesker smeltet sammen på, var gennem en idé."

Bogen *Habits of the Heart* er netop en bog, som så at sige afprøver 'den amerikanske idé' på et konkret materiale. *Habits of the Heart* bliver hermed en statusopgørelse over, hvorledes det nu står til med disse for det amerikanske liv bærende normer og værdier set i lyset af konkret praksis. Den er en empirisk undersøgelse af, hvorledes amerikanernes grundlæggende liberale

rettigheder og idealer såsom frihed i forhold til religiøs tvang, lighed for loven, frihed til selv at tilrettelægge liv og karriere osv., igennem en lang proces er blevet forvanskede i retning af grasserende individualisme og rå kapitalisme, som eroderer samfundets 'sociale kapital'. Det er derfor en bog, der lægger op til en diskussion af mulighederne for samfundets fornyelse og regeneration.

Af gode grunde har den danske pendant til *Habits* netop ikke kunnet benytte det samme greb: Danmark er til forskel fra USA ikke en ide.

Eller som en af de tre herboende 'fremmede' kommentatorer, der kommer til orde sidst i bogen, bemærker: I Danmark var identitet [før indvandring og globaliseringsprocesser] ikke noget, man diskuterede, den var på en eller anden måde indlysende – til forskel fra i USA, hvor identiteten og mentaliteten altid har stået til afgørelse i den givne situation (Carl Pedersen, 257).

Men hvis det er rigtigt, så kunne det være en grund til, at *I hjertet af Danmark* trods mange fine iagttagelse og redegørelser så åbenlyst kalder på et forskelssættende modspil, hvilket alt for sjældent og kun lejlighedsvis dukker op. Det sker først og fremmest i de tre 'alternative' danmarksfortællinger, som afslutter bogen.

Lone Fatum: Til kamp mod misbrug og forvanskning

Af lektor, ph.d. Jesper Tang Nielsen

Med udgangen af august 2008 fra-træder cand.theol. Lone Høgild Fatum sin stilling som lektor ved Afdeling for Bibelsk Eksegese.

Lone Fatum blev i 1969 kandidat fra Københavns Universitet og har siden på forskellig vis været ansat ved faget Det Nye Testaments Eksegese på Det Teologiske Fakultet.

Efter kandidateksamen blev Lone Fatum stipendiat ved Institut for Bibelsk Eksegese med forskningsophold ved Cambridge (1970-71) og Harvard (1973) og var derefter sognepræst i Slagelse i årene 1976-81. Samtidig var hun tilknyttet instituttet som ekstern lektor. I 1981 tiltrådte hun stillingen som lektor og har siden haft sit virke i forskning, undervisning og administration på alle fakultetets niveauer.

Undervisning, vejledning og formidling i universiteter såvel som folkelige sammenhænge har haft en central placering i Lone Fatums arbejdsliv, hvilket i 1993 blev anerkendt med

en pædagogisk pris efter indstilling fra studenterne. For mange uerfarne og erfarne undervisere har hendes undervisningsmæssige standard været et ideal, og hendes seriøsitet i forbindelse med alle studenterorienterede aktiviteter har været en inspiration. Men det er ikke kun studenterne, der har nydt godt af Lone Fatums pædagogiske og didaktiske kompetencer. Gennem årene har hun bidraget kritisk og konstruktivt til en række tiltag og forandringer på Det Teologiske Fakultet og har sat sit umiskendelige præg på undervisningen i Det Nye Testamente. Hun har været en af de drivende kræfter bag afdelingens udbytterige samtale om universitetspædagogik og har til det sidste været engageret i udviklingen af de nytestamentlige bifag. Det er således en markant person for faget, der nu går på pension. Hendes opfattelse af de nytestamentlige tekster og af studiet af dem har præget alle studenter på Det Teologiske Fakultet, uanset om de har fulgt hendes undervisning eller ej.

Både i Danmark og i udlandet er Lone Fatum kendt som kønsforsker.

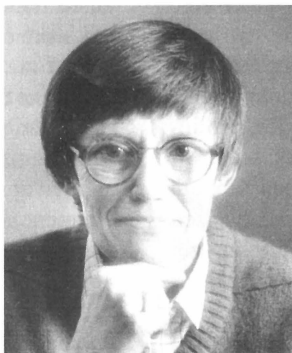
Hun har været den afgørende repræsentant for kønshermeneutikken i dansk eksegese, hvorved hun har sat sig i modsætning til såvel den traditionelle mandsdominerede eksegese som feministisk fortolkning. Hverken den konservative historiske opfattelse af teksterne eller den i egne øjne køns-politisk progressive kvindekamp har kunnet forlige sig med Lone Fatums tilgang til skrifterne.

Om end Lone Fatums hovedfortjeneste ligger inden for kønshermeneu-

tikken, omhandlede hendes første akademiske arbejder ikke køns- eller kvindemotiver. I 1968 modtog hun Selskabet for Danmarks Kirkehistories pris for en opgave om Thomas Kingos forfatter-skab. Opgaven argumenterede kraftigt mod "bio-grafistisk privatlæseri" og oprettede et skarpt skel

mellem personen Kingo og det jeg, der optræder i salmerne. Ligeledes som student fik hun en artikel om forholdet mellem Jesu "selvbevidsthed" og kristologien optaget i Dansk Teologisk Tidsskrift, og samme sted publicerede hun senere et bidrag om forholdet mellem indikativ og imperativ hos Paulus. Når man stifter bekendtskab med disse arbejder i dag, ser man to meget karakteristiske ting. For det første er de skrevet i en skarpskåren sproglig stil, der er stringent og præcis uden at være ukompliceret. For det andet er det karakteristisk, at de forholder sig kritisk til dominerende tendenser i samtiden, mens pointerne i

dag er alment anerkendte. Det gælder sondringen mellem forfatterens person og hans litterære frembringelser, skellet mellem den historiske Jesus og enhver form for kristologi samt fremhævingen af det paulinske imperativ, der formaner menighederne til at virkeliggøre evangeliet i en eskatologisk tilværelsesforståelse hinsides verden og historien. Alt sammen er i dag almindelig viden for teologiske studenter, men var nybrydende i slutningen af tresserne og begyndelsen af halvfjerdserne.

Først midt i halvfjerdserne ytrer Lone Fatum sig for første gang skriftligt om kvindefigurer og kønshermeneutik i de nytestamentlige skrifter. Det sker på meget karakteristisk i en polemisk artikel mod et initiativ, der har hendes sympati. Den århusianske fagkritik, som på sæt og vis var studenteroprøret i dansk teologi, forsøgte at gøre op med det ahistoriske og apolitiske fortolkningsideal, som på grund af den dialektiske teologis individualiserende eksistentialinterpretation var dominerende på de danske fakulteter. Dette anliggende havde Lone Fatum år forinden promoveret eksegetisk gennem den omtalte tolkning af forholdet mellem det paulinske indikativ og imperativ. Hun er således i udgangspunktet fagkritikken venligt stemt. Men i en af de århusianske publikationer er der også en fremstilling af Paulus' kvindeopfattelse, som ifølge fag-

kritikkens kollektive forfattergruppe begrunder en ny tids bevidste kamp for ligestilling mellem kønnene. Til dette og til fagkritikkens opfattelse af de moderne socialpolitiske konsekvenser af Paulus' breve svarer Lone Fatum: "Misbrug turde være misbrug også i dag, ganske som hermeneutisk eller ideologisk bestemt forvanskning er og bliver forvanskning..." Med denne formulering er overskriften for en markant del af Lone Fatums virke sat: At opspore og afsløre ideologisk bestemt misbrug af de nytestamentlige skrifter, der forvansker og tilslører deres patriarkalske og androcentriske magtstrukturer. Med detaileksegetisk akribi viser hun, hvorledes den paulinske kønsopfattelse ikke kan tages til indtægt for et moderne ønske om kvinders ligestilling, for ophævelsen af køn, klasse og nationalitet ligger i en eskatologisk fremtid, som ikke får praktisk etiske konsekvenser i de paulinske menigheder. På dette punkt går Lone Fatum videre i senere publikationer, hvor hun ser, at selv den eskatologiske ophævelse af forskellene ikke indebærer en ligestilling mellem kønnene. Sagen er nemlig, at kønnet falder bort, når 'mandligt' og 'kvindeligt' ophæves i en mandlig Kristusfigur (Gal 3,28). Tilbage står derfor en kønsløs afseksualiseret idealfigur, som kvinder indgår i på bekostning af deres køn. Havde visse kvinder en særstatus i den tidligste kristendom, var det alene dette at foregribe det eskatologiske kønsløse liv ved at aflægge sig kvindeligheden. Det nytestamentlige univers er, fremhæver Lone Fatum kraftigt i sin bog

"Kvindeteologi – og arven fra Eva" (1992) helt og aldeles patriarkalsk og androcentrisk. Intet sted fremhæves kvinder som kvinder. Tværtimod er de diskriminerende strukturer til stede i selve kristustroen og i symbolværdierne i det kristne livshåb. Når kvinder er kristne, er de det altså på mændenes præmisser, for kristendommen er – ligesom samfundet i øvrigt – for mænd. Misbruger man teksterne til at ændre dette, forvansker man deres indhold og tilslører derved, at netop disse tekster er grundlag for den patriarkalske og androcentriske kultur, som ikke mindst i kraft af kristendommen er blevet normalkulturen.

Denne tilgang til kvindestudier vakte opstandelse i vide kredse, for den river tæppet væk under en række velmenende, men ifølge Lone Fatum naive og konfliktsky kristendomsfortolkninger. En af dem er den feministiske forskning, som ønsker at bruge bibelskrifterne som et korrektiv til diskriminerende kønsrelationer i det aktuelle samfunds- og kirkeliv og derfor mener at finde et brugbart potentiale i den nytestamentlige fremstilling af kvinderne. En anden er den konservative kirkelige fromhed, der ikke kan forliges med, at kristustroen indeholder ekskluderende hierarkiske kønsstrukturer, men helst vil se kristendommen som en altfavnende familie af ligestillede søskende. Ingen af delene får støtte af Lone Fatums tekstudlægning. Begge dele anklages for at spænde teksterne for en ideologisk vogn, som skal redde kirken og kristendommen uden at tage stilling til dens indbyggede diskriminerende

magtstrukturer.

Som sagt, vakte Lone Fatums tilgang til teksterne bestyrtelse. For megen nutidig nytestamentlig forskning er den imidlertid det selvfølgelig udgangspunkt. Det gælder eksempelvis for to internationalt anerkendte professorer fra Yale og Oslo, der vil forelæse på Lone Fatums afskedsseminar d. 8. september. Selv om disse toneangivende udlægninger af magtforhold i Det Nye Testamente ikke blot er orienterede mod køn, men også mod seksualitet, race, social status osv., deler de Lone Fatums blik for skrifternes diskriminerende strukturer. Tilsvarende bør ingen på dette fakultet komme gennem det teologiske studium uden at konfronteres med den fundamentale diskriminering i det kristne symbolunivers.

Uoverensstemmelsen mellem det nytestamentlige skrifers kønsforståelse og det moderne ideal om ligestilling har naturligt drejet Lone Fatums interesse mod hermeneutiske spørgsmål. Tekstarbejdet må, hævder hun, nødvendigvis befinde sig mellem tilegnelse og afvisning. Diskriminationen skal frem i lyset, erkendes og afvises, før det kan komme til en tilegnelse af deres budskab i en tidssvarende fortolkning. Ligeledes har hendes sans for de kønsorienterede magtstrukturer skærpet sansen for andre magtstrukturer og anden skjult magtudøvelse, som fx i Paulus' selvscenærettelse i Galaterbrevet og Filipperbrevet og i brugen af Paulus til nye magtpolitiske formål i Pastoralbrevene og den apokryfe litteratur.

Her ligger efter min mening Lone Fatums væsentligste bidrag og den arv, der bliver tungest at løfte. Hendes detaileksegetiske kendskab til Det Nye Testamente og dets sociale og litterære omverden samt den nytestamentlige fortolkningshistorie, kan vi forsøge at genvinde. Hendes intense interesse for de nytestamentlige skrifter skal vi forsøge at formidle videre. Men det rigtig svære bliver at bevare og viderebringe den skarpe kritiske sans for magtstrukturer og magtudøvelse, som hun har udvist over alt, hvor hun har været involveret. Endnu sværere bliver det at finde modet til at påtale og kritisere, hver gang magten misbruges eller fordrejes.

Men som alt andet Lone Fatum har beskæftiget sig med, har også hendes kritiske blik på teksterne og på virkeligheden sat sig blivende spor i studenter og kollegers tænkemåde. Jeg er derfor ikke den første og bliver næppe den sidste, der i en ophedet eksegetisk diskussion, har fået skudsmålet: "Du har nok gået i skole hos Lone!" Selv om det ikke var ubetinget positivt ment, kunne jeg ikke lade være med at være lidt stolt.

Hvad Geert Hallbäck skrev ...

Af professor, dr.theol. Kirsten Busch Nielsen

For snart seks år siden udgav Geert Hallbäck artikelsamlingen *Om Markus. Analyser og fortolkninger*, og den har han nu fulgt op med

Hvad jeg skrev ... Udvalgte artikler om Det Nye Testamente og andre ting (ANIS, 180 s.). Mens Markusbogen markerede, at Geert Hallbäck da havde forsket og undervist i Det Nye Testamente i 25 år, har han med den nye bog taget sin 60-års dag for nylig som anledning til en statusopgørelse. Denne omfatter 12 artikler fra årene 1996-2004 og en samlet bibliografi over Hallbäck's forfatterskab, som Søren Holst har udarbejdet. De fleste af artiklerne har tidligere været trykt i tidsskrifter eller antologier, men bogen rummer også to hidtil utrykte foredrag.

Markusbogen blev i sin tid omtalt i *Teol-Information* 27/2003. Også dengang var det mig, der anmeldte, hvad Hallbäck havde skrevet. Jeg tog udgangspunkt i en af hans bærende her-

meneutiske og metodiske pointer, nemlig at det er ulysten, der driver forfatterens værk. "Man skriver", lød det i 2002, "for at overvinde en modstand, for at bringe noget generende på plads i bevidstheden, genoprette en ubalance, tilskrive det uforståelige mening" (*Om Markus*, s. 126). Jeg måtte skuffe Hallbäck med, at det faktisk havde været fornøjeligt at skrive anmeldelsen af hans bog. Det skyldtes ikke mindst, at han er en uhyre præcis og klar skribent. Med en karakteristisk livfuld nøgternhed kan Hallbäck få en problemstilling og et anliggende til at fremstå gennemsigtigt og vedkommende på bare få linjer. Men der var da også, kunne jeg trøstende tilføje, noget, der havde irriteret i Markuskonklusionen, og deri lå vel den ulyst, der drev anmeldelsen frem.

Hallbäck er vedholdende. I den af artiklerne i den nye bog, der handler om, hvad en tekst er, gentages princippet fra Markusbogen. "[E]n tekst frembringes på baggrund af et eller andet ubehag. Det er så at sige ulysten, der driver værket. Tekstfrembringelsen forudsætter, at der er noget i be-

tydningernes verden, der ikke passer ordentligt” (*Hvad jeg skrev ...*, s. 26). Hvad Hallbäck skrev om de nytestamentlige teksters produktive mærkelighed i Markusbogen, ja, det skrev han, og det har han holdt fast ved gennem de nye artikler. Nu er det så dem, der står der, skrevet på den samme ulyst eller kognitive dissonans som de tidlige arbejder, men i kraft af bogens titel nu også forsynet med den insisterende hilsen fra forfatteren, at man må tage dem, som de er. For som titlen antyder, skal man ikke regne med, at Hallbäck vil lirke og lempe sine tekster ned i læseren med snedige retoriske tricks. Hvad Hallbäck skrev, det skrev han. Herefter er det overladt til den læsning, uden hvilken ”der i en vis forstand ingen tekst [er]” (s. 27).

Den insisterende tone vil jeg ikke stå tilbage for. Som Hallbäck står fast på sine pointer og gentager dem næsten ordret, kan jeg genbruge konklusionen fra anmeldelsen af Markusbogen. For også denne gang har det nemlig været meget fornøjeligt at skrive om Hallbäck's arbejder og af stort set samme grund som tidligere. De enkelt disponerede og velskrevne artikler fremstiller klart deres emne og deres sag. Det er fornem formidling hele vejen igennem. Men også denne gang har der været noget, som har irriteret under arbejdet med anmeldelsen, og som jeg ikke er kommet til rette med. Det vender jeg tilbage til.

To af de områder, hvor Geert Hallbäck har gjort en særlig indsats for teologisk formidling, og som må have lagt beslag på mange, mange arbejdstimer både alene ved skrive-

bordet og i de pågældende projektgrupper, er ikke repræsenteret i den nye bog. Det gælder redaktionen af *Gads Danske Bibelleksikon* fra 1998 og oversættelsen af Det Nye Testamente til nudansk i *Den Nye Aftale* fra 2007. Men også uden disse emner spænder artiklerne i bogen vidt. Alligevel hænger de tæt sammen, hvad følgende kategorisering, der kun til dels følger bogens opbygning, kan vise:

I to artikler giver Hallbäck eksempler på den *tekstfortolkning*, der hører blandt eksegetens kernefærdigheder. Disse artikler handler om hhv. Første Korintherbrev 11,17-34 og Johannes' Åbenbaring. *Tids- og genrehistorie* er der også to artikler om. De drejer sig særligt om hhv. saddukæerne og apokalyptik. Desuden rummer bogen to oversigtsartikler af *faghistorisk* karakter. Den ene gennemgår overskueligt Jesus-paradigmer i det 20. århundrede, mens den anden gør status over hovedtrends og hovedspørgsmål i den nytestamentlige forskning 1970-2002. Så pluralistisk denne forskning end er, hænger den stadig sammen, hævder Hallbäck: ”Ny Testamente-forskningen er blevet et tusindben. Og selv om tusindben kan vride og vende sig, finder de alligevel altid ud af at bevæge sig i den samme retning. Sådan er det også med Ny Testamente-forskningen. Hvad enten vi vil eller ej, må vi følge med de andre ben” (s. 145).

Denne konklusion skal ses på baggrund af Hallbäck's egen interesse for og egne bidrag til fagets teoretiske udvikling gennem tre årtier. Hele tre artikler giver eksempler på de *herme-*

neutiske og metodologiske overvejelser, der med udgangspunkt i strukturalisme og semiotik har drevet Hallbäck's undervisning og forskning. En artikel (som jeg allerede har citeret fra) redegør for tekstbegrebet og en for skriftsynet i jødedom og kristendom, mens en tredje, en anmeldelse af Hans Lundager Jensens *Den fortærende ild*, indkredser forskelle og overlapninger mellem Lundager Jensens Lévi-Strauss-inspirerede fortolkning af Det Gamle Testamente og Hallbäck's Greimas-inspirerede læsning af Det Nye Testamente.

Endelig er der tre artikler i bogen, der kan synes at falde uden for rækken, men som egentlig ikke gør det. Det gælder delvist den indledende artikel om religionsbegrebet samt i hvert fald de to sidste, hvoraf den ene i en knastør tone, der ikke kun er underspillet ironi, handler om vampyrer og den anden om teaterets genritualisering i det 20. århundrede. At disse to artikler er med i bogen, begrundes Hallbäck i forordet med, at de foruden at repræsentere hans livslange interesse for film og teater på amatørniveau har fået faglig relevans, fordi han gennem de senere år har taget bibelreceptionen i kunst og kultur op professionelt. Hermed kan, siger Hallbäck, grænserne mellem interesse og fag blødes op. Omsider og heldigvis, tilføjer jeg, for det vil da være ærgerligt og paradoksalt, hvis professionalisme for den nytestamentlige eksegesi, der bl.a. netop i kraft af fagets nære kontakt med andre fagområder og derigennem med kulturen har gennemgået en rivende udvikling, skulle

kræve, at forskeren forskanser sig i sin faglighed. Hvilket selvfølgelig ikke betyder, at der ikke skal holdes en høj faglig standard med alt, hvad det indebærer af respekt for de ting, man ikke forstår sig på. Men der forekommer mig at være så langt fra det amatørforelskede blik på andre felter, som Hallbäck her tillader sig, til det eventuelle dilettanteri, at der ikke er grund til at besværges fagligheden. Det er godt, at vampyrerne fik lov at komme med.

Bogens artikler spænder vidt, og Hallbäck fremhæver næsten programmatisk denne emnemæssige spredning. Det *må* være sådan. For Hallbäck har, siger han, beskæftiget sig med "snart sagt alle emner inden for Ny Testamente-forskningen", og dét ud fra "en klar fornemmelse af, hvor mærkeligt hele Det Nye Testamente er, og sansen for teksternes mærkelighed er nu engang drivkraften i al eksegesi" (s. 8).

Hallbäck har naturligvis ret i, at bogen ikke tegner et billede af en nytestamentler, der har passet fag og karriere ved at specialisere sig. Hvis han med den bemærkning kritisk vil pege på, at enhver fagspecialisering rummer en risiko for at udarte til kortsigtet og skadeligt fagidioti, er den velanbragt – også som signalement af den stærke tendens i forskningspolitikken til, med Hallbäck's ord, *ikke* at lade forskerne "være i fred, så de [kan] ... udvikle deres egen originalitet" (s. 124). Samtidig er der jo nytestamentlige skrifter, genrer og hermeneutisk-metodiske tilgange, som Hallbäck har dyrket indgående og sådan

set specialiseret sig i.

Men selv om Hallbäck, hvis det skal være, kan få lov at beholde etiketten som en slags ikke-specialist, er der over hans forfatterskab, som det nu kan læses i uddrag i *Hvad jeg skrev ...*, ikke desto mindre et stærkt helhedspræg. I lyset deraf kan Hallbäcks fremhævelse af emnespredningen undre og irritere. Jeg har svært ved at læse artiklerne som andet end udtryk for en, én, faglig identitet.

Denne identitet har at gøre med den betydning, som Hallbäck tilskriver det produktive ubehag, og som i hans øjne ikke kun gør sig gældende i vores omgang med tekster. Også religion drives af dissonans-erfaring, nemlig af den ”mere omfattende dissonans-erfaring, ... [som omfatter] tilværelsen og ... i sidste instans [hænger] sammen med, at vi mennesker beboer en verden, som er alt for stor” (s. 14), hedder det i bogens første og meget fine artikel. Den er den senest skrevne af dem alle og samtidig den, der lægger den saglige grund for resten. I denne artikel fører Hallbäck linjerne fra sin hermeneutisk-metodiske grundposition tilbage fra skriftfortolkningen til religionsbegrebet, som han forstår funktionelt, men – så vidt jeg kan se – ikke reduktivt. Mellem verden, som i både positiv og negativ forstand er for stor og for uhåndterlig for os, og hverdagsverdenen, som vi indretter os i overskueligt og praktisk, fungerer religion kort sagt som en formidlingsmekanisme. Til forskel fra andre formidlingsmekanismer såsom teknologi, videnskab, politik og kunst er religionen efter Hallbäcks mening

kendetegnet ved, at den i kraft af sine mytologiske forudsætninger bringer formidlingen mellem den store og den lille verden i stand via en tredje, kontra-intuitiv verden.

Ud fra Hallbäcks opfattelse af dissonans-erfaringen som drivkraft i menneskelig aktivitet fra religion til tekstproduktion forstår jeg godt, at *Hvad jeg skrev ...* må handle om ret forskellige ting, og at artiklerne i bogen i al deres indikativiske nøgternhed må stritte imod at blive taget til indtægt for andet og mere end det, de hver især nu engang skal sige noget om. Genstridigheden i det, Geert Hallbäck har skrevet, er på den måde ikke så mærkelig, men tværtimod en del af forklaringen på, at bogen umiskendeligt har et helhedspræg, og det har sikkert igen noget at gøre med, at artiklerne er skrevet på det fælles grundlag, som jeg tror, at den første artikel sagligt set udgør. Men mærkeligt bliver det nu alligevel ved med at være, at netop den form for tekster med netop dette udgangspunkt kan hænge så godt sammen, som de gør.

Nyt Center for Kristendom og Naturalisme

**Af professor, dr.phil. et theol. Troels Engberg-Pedersen
og professor, lic.theol. Niels Henrik Gregersen**

Man behøver ikke have fulgt meget med i dagspressen for at vide, at der foregår en intens diskussion om forholdet mellem evolutionslære og religion. For nogle år siden havde vi en offentlig diskussion om den såkaldt *Intelligent Design* bevægelse, der mente at kunne påvise, at Darwins teori hverken kan forklare livets opståen eller dets udvikling. For nylig har vi set den modsatte tese fra den såkaldte *New Atheism*, der mener, at darwinismen kan forklare alt: religion er ikke andet end en kulturel parasit fra fortiden.

Eksemplerne viser, at diskussionen mellem naturvidenskab og religion ikke i længden er til at komme uden om. Opgaven må være at komme ud

over de populistiske påstande og bidrage til en mere nuanceret tænkning om forholdet mellem biologi og kultur i almindelighed, og naturalisme og kristendom i særdeleshed. Også religion baserer sig på natur, hvad der ikke burde være fremmed for en anti-agnostisk religion som kristendommen: Ingen dåb uden vand og tilstedeværende kroppe; ingen nadver uden brød, vin og fællesskab; ingen prædiken uden stemme, gestik og et sted at stå på. I kristendommen er naturen ikke noget, som vi lægger bag sig, men bærer med os.

Der er derfor grund til glæde sig over, at Københavns Universitet har udvalgt projektet *Naturalism and Christian Semantics* (på dansk: *Naturalisme og Kristendom*) som et såkaldt Stjerneforskningsprogram. Blandt 114 ansøgere blev der efter to internationale vurderinger tildelt midler til 20 projekter. At Det Teologiske fakultet kommer til at huse ét af disse var ikke nogen selvfølge. Det Juridiske Fakultet fik således ingen ansøgninger igen-

nem. Men en bevilling på 13,5 millioner gør det muligt at etablere et 5-årigt *Centre of Excellence* ved Det Teologiske Fakultet med 4 postdocs og 4 ph.d.'er, foruden de to forskningsledere. Vi begynder i september 2008.

Deja vu?

Spørgsmålet om forholdet mellem kristendom og naturalisme vækker historisk genklang i en dansk sammenhæng. I perioden mellem 1870 og 1920 var opgøret mellem teologer og naturalister (med og uden ånd) et helt dominerende tema – debatteret i aviserne, tematiseret i de store livssynsromaner af Henrik Pontoppidan, J.P. Jacobsen og Jakob Knudsen og reflekteret i filosofi og teologi med aktører som Rasmus Nielsen og H.L. Martensen, grundtvigianerne og liberalteologer. Er der så ikke noget nyt under solen?

Jo, det er der, ikke mindst på grund af de revolutionære omvæltninger inden for det, som man lidt flot kalder ”det moderne naturvidenskabelige verdensbillede”. Selv Bertrand Russell måtte omkring 1920 erkende, at det ikke længere er muligt at være materialist i den gamle betydning af ordet. Den opfattelse, at den fysiske verden består af små ting, der kan lokaliseres i tid og rum, og som hen ad vejen sættes sammen ligesom Lego-klodser, styret af evige naturlove, er ikke længere holdbar.

Efter 1920'ernes kvantemekanik er atomer ikke længere så udelelige, som det græske ord *a-tomos* (det udelelige) antyder. Den sub-atomare verden danner et felt af potentialer, der reali-

serer sig som begivenheder, der ikke entydigt kan placeres i tid-rum koordinater, men som på basalt niveau ”sker” inden for statistiske muligheds-spillerum. Materiebegrebet er ikke længere, hvad det har været. Og determinismen kan ikke længere begrundes med fysikken.

I 1930'erne vandt den statistiske populationsgenetik overhånd i biologien, siden 1953 forankret i afdækningen af DNA'ets biokemiske struktur. Mens det i 1870'erne var fysikken, som var modelvidenskaben for den fremstormende materialisme, så er i dag biologien blevet modelvidenskaben. Interessant nok arbejder evolutionsbiologien både på et kemisk og et historisk niveau, idet samspillet mellem variationer i den fysiske omverden og tilfældige kemiske mutationer bestemmer evolutionens faktiske forløb. Naturen er med andre ord blevet historisk, på én gang unik og irreversibel. Elefantens lange snabel er biokemisk mulig, men hverken forudsigelig eller kemisk determineret. Makrobiologi kan ikke reduceres til mikrobiologi.

Metodisk reduktion og ontologisk ikke-reducérbarhed følges således ad i biologien. Dette gælder så meget desto mere for kultur og religion. Også bevidst naturalistiske kultur- og religionsteorier som fx Dan Sperbers *Explaining Culture* (1996) eller Pascal Boyers *Religion Explained* (2001) gør ikke længere krav på at kunne forklare fremkomsten af særlige kulturelle forekomster og religioner. Hvorfor lige netop kristendommen, hvorfor lige netop Folkekirken? Hvorfor lige

netop Muhammed, hvorfor lige netop Muhammed Ali? En naturalistisk forklaring har sit naturlige domæne. Selv fysikken, der per definition omfatter "det hele", er ikke i stand til at forklare fx sprogets opkomst i menneskehedens historie. Dermed er heller ikke naturalismen længere, hvad den var engang. Nye begreber som emergens og irreducérbar kompleksitet bliver byggestene i et naturalistisk verdensbillede, der ikke længere er "rent" fysisk eller "rent" biologisk.

Hvad betyder 'naturalisme'?

Et af projektets opgaver bliver at afklare forskellen mellem forskellige typer af naturalisme.

Ontologisk naturalisme findes i forbavsende mange versioner. Der findes, hvad filosofen P.F. Strawson har kaldt "hård naturalisme", som hævder, at alle kvalitative træk ved tilværelsen som fx farver, former og sprog kan tilbageføres til naturvidenskabelige entiteter. Men der findes også en "blød naturalisme", som hævder, at alt er baseret på naturlige processer, men ikke dermed forklaret naturvidenskabeligt. Tænk fx på et kunstværk af van Gogh – det er naturalistisk kunst, men næppe reducérbart til molekyler og atomer. Også den bløde naturalisme findes i forskellige udgaver. Udsagnet: "Alt er natur", kan fx hævdes om den skabte verden, eller om alt, som overhovedet er eller kunne være til (fx Gud og fremtidens muligheder, *possibilia*). Dette skaber den øjeblikkelige strid mellem en religiøs naturalisme, der opfatter

"gud" som et blot og bart prædikat om naturens hellighed, og kristendommen, der opfatter Gud som naturens skaber.

Metodisk naturalisme er mindre kontroversiel. Ingen kirkehistoriker vil i dag forklare reformationen med henvisning til Guds hånd (hverken den højre eller den venstre). Ingen religionsforsker vil forklare Muhammed med henvisning til en åbenbaring fra engle. Derimod erkender de fleste, at religiøse ideer er medbestemmende for historiske forløb.

Men "åndelige" størrelser er mere end bare åndelige. Selv de mest sublimе religiøse ideer er inkorporeret i meningssystemer, der har dannet sig på basis af sproget. Og sproget er selv knyttet til fællesskaber og institutioner og på neurale reaktionsmønstre. Kulturelle erindringer eksisterer aldrig uden historisk indlejrede materialiseringer. Ingen Abraham uden klansamfundets udveksling af får, geder og kameler og ingen høstfest uden agrarsamfundets kultivering af korn og majs. Og hele dette kompleks af natur- og kultur eksisterer ikke uden mennesker, for hvem alt dette *betyder* noget.

Og hvad betyder semantik?

Hermed kommer vi frem til det andet ord i projektet: *semantik*. Semantik betegner helt generelt læren om betydning i kommunikation. Projektet har imidlertid ikke nogen option for en helt bestemt semantik, endsige semiotik. Med "kristen semantik" menes ganske enkelt den betydningsverden, som kommer frem i det kristne sprog, når dette anvendes i typiske sammen-

hænge som fx dåb, nadver, bøn, tekstlæsning. Kristendommens semantik er således knyttet til dens brug (pragmatik). For så vidt omfatter den kristne semantik både det uden for sproget, som det kristne sprog henviser til (denotationen), og de forskellige medbetydninger, som associeres hermed (konnotationerne).

Når vi har valgt at undersøge forholdet mellem naturalismen og kristen semantik, skyldes det vores opfattelse af, at kristendommen ikke rummer nogen helt bestemt ontologi. Kristendommen er ikke bundet til et helt bestemt videnskabeligt verdensbillede (fx et ptolemæisk, et kopernikansk, relativitetsteoretisk etc.), ligesom kristendommens gudstro ikke forudsætter bestemte ontologiske opdelinger som fx kultur/natur, natur/overnatur, krop/sjæl, materie/ånd. Alligevel gælder det, at alting *betyder* noget for mennesker, og ikke bare for overlevelsen. Materielle objekter og relationer indgår altid i en symbolsk kommunikation, hvor noget (1) *betyder noget* (2) *for nogen* (3) i en bestemt *kontekst*. En kamel er en kamel, men en kamel skænket som brudegave er en gave, altså noget symbolsk; gaven er en til-gift i forhold til det blot og bart givne. På samme måde er barnets fødsel en helt naturlig proces. Men i kristen semantik betegner fødslen samtidig en ny skabelse af en unik person, der står i en særlig relation til andre mennesker og til Gud. Denne semantik spiller en afgørende rolle i dåbshandlingens pragmatik, hvor barnet siges at blive indlemmet i Kristi legeme og dermed i menigheden.

Barnets fødsel og dåb opfattes som en gave. Derfor finder vi i det kristne sprog ytringer af taknemmelighed, bøn om beskyttelse, løfter om evigt liv: ”Herren bevare din udgang og indgang”, som det hedder i Folkekirkens dåbsritual.

Kan kristendommens semantik naturaliseres?

Spørgsmålet er så, hvor langt kristendommens meningsunivers og praksisser lader sig ”naturalisere”. Et lignende spørgsmål har allerede været behandlet i et af Fakultetets tidligere centre, nemlig *Center for Subjektivitetsforskning*, ledet af Dan Zahavi (filosofi), Arne Grøn (teologi) og Josef Parnas (psykiatri). På *Center for Naturalisme og Kristendom* vil vi stille et lignende spørgsmål, men nu koncentreret om kristendommens store semantikker i kanoniske og tidligt kristne tekster og i nutidens systematiske teologi.

Center for Naturalisme og Kristendom vil således koordinere en række historiske projekter om forholdet mellem stoicisme, platonisme og den unge kristendom (inkl. ”gnosticismen”) med en række samtidsteologiske projekter, der sætter nyere hjerneforskning og evolutionær religions-teori i forhold til teologiens store temaer. Troels Engberg-Pedersen vil lede den historiske del, Niels Henrik Gregersen den nutidsorienterede del. Men fælles er vi om naturalismens problem, der allerede gennem stoicismen var historisk virksom i den allertidligste kristendom – og er det endnu stærkere i dag.

Dødehavsrulle-retorik: Et gensyn med Retfærdighedens Lærer

Af ph.d-stipendiat, cand.mag. Trine B. Hasselbalch

Det er ikke usædvanligt at folk, når jeg fortæller at jeg holder på med et ph.d.-projekt om Dødehavsrullerne, spørger om forskningen ikke er ved at være færdige med dem, for ”nu har man vel omsider fået dem læst.” Jo, Dødehavsteksterne er rigtig nok, med alle deres løsrevne fragmenter, blevet rekonstrueret som mere og mindre meningsgivende enheder af forskellig længde. Nogle er endda blevet rekonstrueret igen, og genudgivet. Teksterne er læselige og ofte læsbare. Begge dele gælder de tekster som jeg først og fremmest fokuserer på i ph.d.-projektet. Teksterne er nogle af de mest velholdte og læselige Dødehavstekster overhovedet og var blandt de første fund i 1947, så de har været udforsket i mange år nu. Hvorfor så bevære sig med dem?

Klæder skaber som bekendt folk. Den evne har sproget også, når det flyder fra den dygtige retorikers mund eller hånd. Retorikeren vil måske

bevæge sit publikum til at indtage en bestemt holdning eller skride til en bestemt handling. Men inden han for alvor kan gå i gang med det, må han henvise til en situation som kræver stillingtagen og etablere en fælles forståelse af situationens karakter. Det er ikke en enkel opgave. Det handler om at give sin version af virkeligheden på en så overbevisende måde at læserne eller tilhørerne siger: ”Jo, det er rigtigt nok, det er sådan det er.” Og i praksis handler det om at tildele ting, personer, institutioner, handlinger fra den virkelige verden en værdi, og at agere ud fra den virkelighedsopfattelse som det giver.

Hvor komme så klæderne ind i billedet? Tøjet skal naturligvis holde en varm om vinteren og beskytte mod solen på en strålende sommerdag, benskiner er nødvendige i en seriøs fodboldkamp. Man kan diskutere om fodboldspillere behøver at ligne seriøse forretningsmænd i sort habit når de er uden for banen, men det giver da et billede af professionelle og dygtige folk, og ikke en flok amatører. På samme måde giver den retoriske tekst

eller tale billeder af den talende og af det omtalte.

Jeg skal ikke trætte læseren med alle de mange muligheder retorikeren har for at påvirke sit publikum, men fokusere på valget af *genre* som et effektivt redskab til at iklæde virkeligheden og give den en særlig valør. De to tekster jeg arbejder med, er genre-mæssigt forskellige. Det vender jeg tilbage til. De har dog en vigtig fællesnævner, en figur der optræder i teksten, og som har noget på spil: Han er en soleklar leder. Han har fået guddommelige åbenbaringer. Han handler altid til bedste for menigheden selv om det koster ham dyrt. Han bliver forfulgt af modstandere som med løgn og bedrag forsøger at lede folk på afveje. Teksterne er begge såkaldt sekteriske. De er præget af en terminologi og ideologi som genfindes i et antal af Dødehavsteksterne, og som traditionelt ses som produkter af den sekt der kaldes Dødehavssamfundet. I den ene tekst, Habakkukkommentaren (1QpHab), som er en systematisk kommentar til de to første kapitler af profeten Habakkuk, kaldes han "Retfærdighedens Lærer." I den anden tekst, de såkaldte Takkesalmer (1QH^a og andre manuskripter), har han ikke noget navn: Det er salmisten i et antal af disse salmer, de såkaldte *ledersalmer*, som igennem gentagne henvisninger til egne erfaringer, fremstår på en sådan måde at forskere lige fra begyndelsen har ment at Retfærdighedens Lærer må være disse salmers forfatter. Bag den slutning ligger der en forestilling om at Retfærdighedens Lærer ikke blot er en litterær figur,

men en virkelig lederskikkelse i Dødehavssamfundet. Der ligger også en forestilling om at salmist og forfatter er identiske, at det gennemgående er forfatterens egne erfaringer der udstilles. Begge ideer kan diskuteres og betvivles, men lad nu det ligge.

Vi ved ikke hvilket historisk forlæg der ligger til grund for fremstillingen af Retfærdighedens Lærer i Habakkukkommentaren (og Damaskuskriftet) eller salmisten i Takkesalmerne. Men uanset den historiske kernes hårdhed gør vi klogt i at anskue den Retfærdighedens Lærer, som vi kun kender fra Dødehavslitteraturen, som en litterær konstruktion. Hvis man som udgangspunkt antager at der fra forfatterens side er tænkt en forbindelse mellem den Retfærdighedens Lærer vi møder i Habakkukkommentaren, og ledersalmisten i Takkesalmerne, er det ved at overveje genrevalgene i de to tekster muligt at pege på følgende greb som tages i brug for at klæde Retfærdighedens Lærer på som en det er værd at sætte sin lid til:

Retfærdighedens Lærer som salmist

I Takkesalmernes kollektive hymner taler salmisten som en broder blandt brødre, ud af det religiøse kollektivs midte, men i ledersalmerne er salmisten tydeligvis adskilt fra kollektivet. Gentagne gange omtaler han sig selv som en der adskilt fra menighedens kollektiv, ja som en der har en ganske særlig funktion i forhold til dets medlemmer, som når han siger: "Men du har gjort mig til banner for dem, der er udvalgt til retfærdighed, og til en

kundskabsrig formidler af underfulde hemmeligheder til at ransage [dem, der øver] sandhed, og afprøve dem, der elsker formaning” (1QH^a x 13–14. Citater er fra Ejrnæs m.fl.: *Dødehavsskrifterne og de antikke kilder om essæerne. 2. udvidede og redigerede udgave*. Anis: København 2008). Det er ikke usædvanligt at en leder giver udtryk for at han har helt særlige kvalifikationer og funktioner, men det er ikke almindeligt i de bibelske salmer eller i den øvrige samtidige salmelitteratur. Men salmisten i Takkesalmernes ledersalmer adskiller sig ikke blot fra kollektivet; han handler også på vegne af Gud over for dette kollektiv. På forunderlig vis er kommunikationssituationen i disse Takkesalmer vendt om således at de fremstår som guddommelig kommunikation rettet mod mennesker, og ikke blot menneskers klage, tak eller lovprisning rettet mod Gud. Det er ekstraordinært og tyder ikke på en helt traditionel brugssituation. Det er også en udbredt opfattelse at Takkesalmerne ikke har været anvendt liturgisk, men er den historiske Retfærdighedens Lærers helt personlige udtryk for helt personlige erfaringer. Mange slår ind på en middelvej og mener at Takkesalmerne er læresalmer, skrevet ikke blot med det formål nedfælde forfatterens erfaringer, men tænkt som del af en undervisningssituation. Ledersalmernes manglende liturgiske anvisninger og den markante kommunikationssituation peger i retning af at ledersalmerne har været konstrueret med et specifikt didaktisk formål, og genvalget må ses som et bevidst retorisk træk.

Hvilke fordele kunne der retorisk set være ved at vælge salmegenren?

En salmist står per udtalt definition i det rette gudsforhold. Enten han henvender sig til Gud med klage, tak eller lovsang, sker det grundlæggende ud fra en tillidsfuld holdning til Gud. At deltage i salmens bøn gennem læsning, recitation eller meditation indebærer at anerkende det tillidsforhold som salmisten giver udtryk for. Salmisten, hvis han er et individ der skiller sig ud fra mængden, nyder publikums tillid. Det han siger, giver ikke anledning til tvivl, ligesom det der bliver sagt eller gjort i løbet af en gudstjeneste, ikke bliver imødegået af argumenter eller på nogen måde sat til diskussion. Som deltager accepterer man salmistens synsvinkel og indvilger i at lade sig repræsentere af de holdninger han giver til kende.

Retfærdighedens Lærer som visionær

Både Retfærdighedens Lærer i Habakkukkommentaren og Takkesalmernes ledersalmist fremstilles med apokalyptisk sprogbrug. Et af de mest apokalyptisk farvede steder i Habakkukkommentaren lyder: ”Og Gud sagde til Habakkuk, at han skulle skrive det ned, som skulle komme over den sidste slægt; men tidens fuldendelse kundgjorde han ham ikke. Og når det hedder: *så det er let at læse*, så gælder udlægningen af det Retfærdighedens Lærer, hvem Gud kundgjorde alle hemmelighederne i hans tjenere profeternes ord. *For synet gælder først den fastsatte tid, det vidner om enden, og det bedrager ikke*

(Hab 2,3a). Udlægningen af det er, at den sidste tid trækker ud og vil gå ud over alt det, som profeterne talte, for Guds hemmeligheder er underfulde” (1QpHab xii 1-8). Hvad der ikke fremgår af eksemplet, er den formular der ellers indleder udlægningen af hvert enkelt skriftsted gennem hele kommentaren: ”Udlægningen af det gælder...” Ordet *peshar* (”udlægning”) som indgår i formularerne, bruges om drømmetydning, fx i forbindelse med Daniel, og brugen af det afspejler, at Habakkukkommentaren, som den øvrige såkaldte *peshar*litteratur, blev betragtet som åbenbaring. Teksten *åbenbarer* altså Retfærdighedens Lærer som visionær, og som den der, som den eneste, har fået den dybeste indsigt i de profetiske sandheder. Hvor apokalypserne ved hjælp af pseudepi-grafi, dvs. falske forfatterangivelser, henter deres apokalyptiske helte i Israels fortid eller forhistorie og henlægger åbenbaringerne om egen virkelighed til *deres* tid, lader Habakkukkommentarens forfatter helten og det apokalyptiske budskab hente i den allernærmeste fortid og umiddelbare nærhed, således at autoriteten nu udspringer af sektssamfundets midte. Uden at forfatte en apokalypse benytter forfatteren kreativt samtidens apokalyptiske tænkning og teknikker til at gøre sekten til det ny Israel, med hvem Gud bevarer sin pagt.

På samme vis og trolig ud fra samme logik lader Hodayots forfatter salmisten fremstille som en apokalyptisk helt (1QH^a x 13; xiii 11-12. 25-26). Med salmen som udtryksform og apokalyptikken som forståelseshori-

sont udvirker han derved en form for intimitet, hvor åbenbaring og autoritet bliver eksklusivt knyttet til netop det menighedsfællesskab som ejer Takkesalmerne og bruger dem opbyggeligt.

Genrevalg kan – ikke mindst der hvor genrer blandes eller ændrer karakter – ses som strategier til at ikklæde et konkret fællesskab en helt bestemt identitet. Når Dødehavsteksternes genrer analyseres ud fra dette ind til nu sjældent anvendte perspektiv, kastes nyt lys over Dødehavsteksterne. Det bliver forhåbentlig nogle genlæsninger værd.

Det normative subjekt: biologi og personbegreb

Af cand.theol., ph.d. René Rosfort

Hvad er forholdet mellem subjektivitet og etik? Det er grundlæggende det spørgsmål, som jeg har forsøgt at svare på i min ph.d.-afhandling,

der blev færdig i februar i år.

Min tilgang til projektet var tværfaglig. Jeg er interesseret i spørgsmålet om naturaliseringen af det menneskelige subjekt med udgangspunkt i den voksende neurovidenskabelige indsigt i menneskelig handling, refleksion og følelse og, mere specifikt, hvad denne indsigt betyder for forholdet mellem subjektivitet og etik.

Neurovidenskaben forholder sig ikke længere tavs med hensyn til menneskelivets normative dimension, men har bevæget sig fra lokale, fysiologiske undersøgelser af specifikke hjerneområder til dannelsen af et nyt og, i følge neurovidenskaben selv, mere videnskabeligt begrundet menneskesyn. Filosofien og teologien har ikke længere eneret på livets værdier og mening, og den videnskabelige

revolution har i manges øjne taget et stort skridt fremad med dannelsen af discipliner som kognitiv neurovidenskab og neuroetik, der kan bringe de sidste løse ender af menneskelivet, særligt refleksion og etik, under videnskabelig behandling. Denne drastiske udvikling er ikke altid foregået i dialog med den filosofiske forskning, men overvejende i et direkte modsætningsforhold. Filosofiske og teologiske analyser anses som forældede og uoplyste tilgange til et menneskeliv, der kun kan finde en berettiget forklaring i et perspektiv, som er betinget og samtidig formet af den aktuelle videnskabelige indsigt i hjernens evolutionærbiologiske ophav og udvikling. Mennesket skal tages ud af filosofernes dagdrømme og bringes tilbage til den naturlige virkelighed, som de hårde videnskaber har afdækket langsomt, men kontinuerligt, siden det syttende århundrede.

For at kunne tage stilling til denne naturaliseringsproces havde jeg brug for et solidt filosofisk udgangspunkt. Den første del af afhandlingen er derfor en systematisk reformulering af

den franske filosof Paul Ricœurs subjektivitetsteori. Ricœurs filosofiske værker er relevante, fordi han i over et halvt århundrede har forsøgt at udrede forholdet mellem subjektivitet og etik. Derudover er hans filosofi udviklet i en konstant dialog med de forskellige hovedstrømninger i det tyvende århundredes filosofi-, kultur- og videnskabshistorie. Hans subjektivitetsteori er bygget på fænomenologiske og hermeneutiske analyser af den subjektive erfaring af vilje, følelser, indbildningskraft, værdier og forholdet til det andet menneske. Reformuleringen er ikke på nogen måde en fyldestgørende analyse af Ricœurs subjektivitetsteori, men ment som en begrebsafklaring og en filosofisk ramme for de videre analyser. Særligt Ricœurs analyser af følelser, narrativ teori og forholdet mellem personbegreb og etik danner det systematiske grundlag for de videre analyser.

I afhandlingens anden del tager jeg så fat på analysen af forholdet mellem subjektivitet og etik. Jeg koncentrerer mine analyser om personbegrebet og de menneskelige følelser i forhold til konstitutionen af etisk erfaring og handling med vedvarende inddragelse af aktuell neurovidenskabelig forskning på dette område.

Etisk erfaring er afgørende for strukturen af den subjektive erfaring, fordi subjektive værdier, selv om de har deres oprindelse i selvet, aldrig er begrænset til det individuelle subjekts eksistens. Subjektiv erfaring er konstitueret af selv og fremmedhed. Jeg erfarer ikke verden eller mig selv som skabelser af min egen vilje. Min væren

er derfor berørt af fremmedhedens nærvær, i og med at selvet, verden og det andet menneske alle er aktive faktorer i konstitutionen af de værdier, som jeg lever mit liv efter. Jeg kan ikke se bort fra denne fremmedhed i min væren, fordi min erfaring konstant er berørt af det, der ikke stammer fra min egen vilje eller er i overensstemmelse med mine ønsker og begær (f.eks. min fødsel, mit fragmentariske perspektiv på verden, min fysiske krop, tid, rum og andre personer, som reagerer på mine handlinger og ord).

Dertil er den subjektive erfaring karakteriseret ved den måde, subjektet interagerer på med den verden, som det erfarer. Bevidst erfaring er ikke en simpel registrering, men et resultat af forholdet mellem aktivitet og passivitet, handling og lidelse. Derfor argumenterer jeg for, at subjektiv erfaring er struktureret som et fornuftens praktiske rum i overensstemmelse med et hierarki af heterogene værdier skabt og bearbejdet i et samspil af verden, selvet og andre mennesker. Vi erfarer verden som konstitueret af andre mennesker, os selv, ting, begivenheder og situationer, som vi har omsorg for/bekymrer os om.

Jeg konkluderer derfor, at subjektivitet og etik er uløseligt forbundet, fordi subjektet er en person udover at være et fysisk væsen. At subjektet er en person betyder, at det bekymrer sig om andet og mere end dets egen overlevelse og velvære. Det faktum, at subjektet bekymrer sig om verden, den anden og sig selv, fører mig til at argumentere for en omsorgens/bekymringens ontologi, der er i

stand til at forklare menneskets komplekse natur ud fra en forståelse af de værdier, som mennesket lever efter. Vi er nødt til at forklare disse værdier med udgangspunkt i både subjektets fysiske og personlige natur, hvis vi vil give en fyldestgørende forklaring på den menneskelige eksistens i en verden, der ikke alene er personlig. Følelserne er fundamentale for udviklingen af en sådan værdiladet ontologi.

Menneskelige værdier afsløres af den måde, hvorved vores erfaring af omverden, den anden og os selv påvirker og berører vores liv og eksistens. Det er følelserne, der giver vores erfaring en betydning for os; en opfattelse af at noget er godt eller dårligt. Vores følelser er bestemt af vores krops fysiologiske konstitution, som når irritation er influeret af sult eller træthed eller glæden af et fysisk, ofte kognitivt uigennemtrængeligt, velvære. Dog er der mere til menneskelige følelser end biologi. Og dette mere er tæt forbundet til vores selvforståelse som værende en person, der udvikler og forstår sit liv i uopløselig forbindelse med andre mennesker. Blandt subjektets mange heterogene værdier står det menneskelige individs uerstattelige værdi i forgrunden af det værdiladede forhold til omverden. Dette grunder i opfattelsen af det andet mennesket som en person, uden hvem vores tilværelse ville opløse sig. Det menneskelige subjekts selvforståelse og erfaring af verden er, for en stor del, konstitueret af det gensidige, følelseladede forhold mellem personer. En deskriptiv analyse af den subjektive erfaring fører således uundgå-

eligt til det normative forhold til det andet menneske og må derfor inddrage analysen af etiske dispositioner som et nødvendigt element i undersøgelsen af den menneskelige subjektivitet.

Afhandlingens tredje del er ment som en kort afklaring af min konklusion om den uopløselige forbindelse mellem subjektivitet og etik i form af en kritik af to former for neurovidenskabelig inspireret filosofi, henholdsvis funktionalistisk neuroetik og evolutionærbiologisk etisk relativisme.

Jeg argumenterer i denne sammenhæng for en afbalanceret moralsk naturalisme, der anser de menneskelige værdier som betinget og formet af pattedyrets biologiske konstitution og fylogenetiske udvikling, men som samtidig accepterer, at mennesket er et unikt refleksivt subjekt, hvis selvopfattelse rækker ud over de umiddelbare, vitale værdier, der styrer andre højerestående pattedyrs interaktion med omverden. Kendetegnet for denne subjektive forståelse af verden er, at den er personlig. Mennesket er en person, hvis erfaring, handling og værdier er både biologiske og personlige. På trods af min egen naturalistiske opfattelse af mennesket og entusiastiske tro på neurovidenskabens bidrag til den filosofiske debat kritiserer jeg neurovidenskabelige og evolutionærbiologisk inspirerede filosoffer, der argumenterer for en radikal, reduktiv naturalisme, der ser bort fra menneskets subjektivitet og dermed det personlige forhold til verden, den anden og sig selv. En deskriptiv undersøgelse af mennesket bliver nødt til at forholde sig til mennesket både som

biologisk naturvæsen og som person (dvs. en aktiv deltager i en menneskelig verden konstitueret for en stor del af forholdet mellem personer), hvis den skal forholde sig videnskabeligt (dvs. fri af normative forudsætninger og fordomme) til det objektet, som den vil afklare.

Hvad betyder denne konklusion så for afhandlingens grundlæggende spørgsmål om forholdet mellem subjektivitet og etik?

Subjektiv erfaring er grundlæggende præget af at være personlig erfaring. Jeg er en person, hvis erfaring af verden er konstitueret af mit personlige forhold til verden. Jeg opfatter verden som værdiladet, og jeg tænker, beslutter og handler ud fra de værdier, som jeg nu engang har som person. Nogle værdier er jeg opmærksom på, gennemtænker og overvejer, mens andre har et mere ufrivilligt præg og har et instinktivt eller ubevidst tag i mig. Den menneskelige eksistens er normativ i sit ophav og i sin udvikling, og under stadig indflydelse af biologiske som personlige forhold. En forståelse af den menneskelige subjektivitet kræver, at vi forsøger at udrede de heterogene værdier, der skaber og former vores erfaring af verden. Og i denne udredning er de etiske værdier de mest fundamentale, eftersom subjektet er en person, hvis subjektive opfattelse af verden er bestemt og formet af den konstante interaktion med andre personer.

Subjektivitet og etik er uadskillelige, fordi mennesket kun er et subjekt gennem forståelsen af det personlige

forhold til det andet menneske. Og denne forståelse er alene mulig ved at indse, at den verden, hvori vi begge lever, for en stor del er en produktion af vores ligheder og forskelligheder, kort sagt af vores person.

Kald og kompetence. Et kursus om præsten som leder

Af ph.d-stipendiat, cand.theol. & pæd. Kirsten Donskov Felter

Inden for samfunds- og naturvidenskaberne taler man i stigende grad om såkaldte ”wicked problems”. Hermed menes problemstillinger, hvori der indgår en mængde forskellige og til dels modstridende perspektiver og interesser, og som ikke uden videre kan løses inden for en enkelt teoretisk ramme. Det ”ondskabsfulde” ved sådanne problemer er netop, at problemdefinitionen er uklar, at løsningsforslagene skifter, alt efter hvilke aktører, man spørger, og at nogle løsninger blot synes at skabe endnu større problemer – i modsætning til ”tame problems”, der opfører sig lige efter bogen.

En fordringsvidt beskæftiger sig med ”tamme” problemer: problemer, der er om ikke skabt, så i hvert fald endevendt af teologerne i en grad, så alt til slut passer gnidningsfrit sammen, men

til gengæld befinder sig meget langt fra virkeligheden. Som teologer ved vi selvfølgelig, at der er tale om en fordom, eftersom det jo netop er den komplekse og uregerlige virkelighed, vi arbejder med at fortolke. Ikke desto mindre kan både virkeligheden og teologien nyde godt af at inddrage flere teoretiske perspektiver på aktuelle problemstillinger.

Det er baggrunden for Det Teologiske Fakultets seneste efteruddannelsesstilbud Kald og kompetence – præsten som leder, som udbydes i foråret 2009. Kurset, der er målrettet mod præster i folkekirken, sigter på at tilgodese de ledelsesmæssige udfordringer, som præster efter manges mening aktuelt står over for. Ledelse udgør i høj grad et af folkekirkens ”wicked problems”. Selve ledelsesbegrebet rummer en række komplekse problemstillinger, som ikke bliver mindre i en yderligere kompleks organisation med mange lag og mange aktører med potentielt modstridende interesser. For at forholde sig sagssva-

rende til de problemer, der knytter sig til ledelse i folkekirken, er det med andre ord nødvendigt at inddrage såvel de teologiske kerneområder, der i denne sammenhæng udgøres af ekklesiologi og luthersk embedsteologi, som moderne teorier om ledelse og organisation.

Kald og kompetence – teologien som ressource

Det er velkendt, at præsten i Den Danske Folkekirke indtager en ledende rolle i mange kirkelige sammenhænge. Som embedsperson har sognepræsten formelt det forkyndelsesmæssige og liturgiske ansvar for gudstjenesten og de kirkelige handlinger samt ansvaret for kirkens undervisning. Som medlem af menighedsrådet varetager præsten en mængde administrative funktioner og har medansvar for rådets økonomiske dispositioner. Og endelig fungerer præsten ofte som faktisk leder, hvilket medfører et betydeligt ansvar i forhold til ansatte og frivillige i store dele af kirkens arbejde i sognet.

Det nye i denne sammenhæng er, at præsten i sit arbejde i stigende grad møder krav og forventninger, der knytter sig til hans eller hendes ledelsesmæssige funktioner. Det gælder fra neden, hvor kirkens medlemmer forventer høj kvalitet i det, de møder i kirken. Det gælder fra oven, hvor der efterlyses ”mere kirke for pengene”. Og det gælder indefra, hvor kirkens ansatte og frivillige personale gerne vil arbejde i en organisation, der fungerer godt. Ikke sjældent kommer det ledelsesmæssige imidlertid i konflikt med præstens teologiske selvforstå-

else, der er formet af en lang folkekirkelig tradition for skepsis over for talen om præsten som leder.

Når Det Teologiske Fakultet nu melder sig på ledelsesbanen, hvor der i forvejen findes en veritabel trængsel af kursustilbud, har det flere årsager. Den første er den helt formelle, at fakultetet i kraft af universitetsloven er forpligtet på at levere efteruddannelsstilbud. Den anden er den indholdsmæssige, som burde være oplagt, i og med at teologer i kraft af deres faglige ballast har et enestående potentiale til at tolke de aktuelle udfordringer for kirken, som hele diskussionen om ledelse er udtryk for.

Vi har med andre ord de bedste forudsætninger for at bringe præstens faglige selvforståelse og teologiske indsigt ind i en gennemtænkning af luthersk embedsteologi, der forholder sig til de aktuelle ledelsesmæssige udfordringer: På hvilke områder kan den teologiske tradition bidrage med begreber om pastoral ledelse, der frugtbart lader sig sammenholde med moderne organisations- og ledelsesteori? Og på hvilke områder er der grund til at forholde sig kritisk til såvel den pastoralteologiske tradition som moderne ledelsesteori? Tilsammen kan disse tilgange bidrage til at afklare, hvad der må kræves af en tidssvarende og teologisk funderet ledelsespraksis, der ikke modstiller, men integrerer de to dimensioner kald og kompetence.

Praksis møder forskning

Den konkrete anledning til at gå i gang fik vi, da provst – nu biskop – Peter

Fischer Møller via fakultetets udvalg for efteruddannelse i sommeren 2006 opfordrede os til at tage handsken op. I løbet af det kommende år afholdt fakultetet to større høringsmøder med indbudte fra både folkekirke og ledelsesforskning, hvor vi afsøgte de mulige berøringsflader. Vi var således godt klædt på til at gå i gang, da der i sommeren 2007 viste sig mulighed for at søge udviklingsmidler fra Efteruddannelsesudvalget for Længerevarende Uddannede (ELU).

Tilskuddet fra ELU blev udloddet i forbindelse med Københavns Universitets fælles efteruddannelsessatsning "Praksis møder forskning", som kurset også er en del af. Den fælles, bærende ide bag de projekter, der har fået støtte, er, at kurserne skal bygge på en kombination af den nyeste forskning og de aktuelle problemstillinger og udfordringer, deltagerne har i deres arbejdsliv.

Det gælder også Kald og kompetence. Det konkrete kursus er resultat af et længere forsknings- og udredningsarbejde, som har lagt vægt på at inddrage målgruppen mest muligt i udviklingen. Dels har vi gennemført en række interviews med udvalgte præster med henblik på at indkredse, hvad præster i folkekirken efterlyser af teologisk efteruddannelse på ledelsesområdet. Og dels er kursusoplægget blevet diskuteret over en række arbejdsseminarer, hvor en gruppe bestående af fast- og projektansatte forskere fra fakultetet i samarbejde med en gruppe præster i Den Danske Folkekirke har fastlagt kursets formål, indhold og arbejdsformer.

Kurset lever således i høj grad op til kravet om forskningsbaseret. Det er desuden fakultetets forventning, at det med sin særlige kombination af teori og praksis ikke kun vil vise sig frugtbar i forhold til præsters ønsker og behov, men også vil give nye impulser til fakultetets udvikling af ekklesiologisk og embedsteologisk tænkning. Som opfølgning på kurset planlægges således allerede nu to kurser, som tilsvarende belyser pastoralteologiske problemstillinger. Det drejer sig om et kursusforløb om coaching/mentorskab (forår 2010), samt embedsteologi (forår 2011).

Kursets formål og indhold

Kald og kompetence viderefører og udbygger deltagerens teologiske kundskaber om kirke, embede og mission og indfører i relevante aspekter af ledelses- og organisationsteori samt kirke- og personalejura med henblik på præstens ledelsesmæssige funktioner i den komplekse organisation, som Den Danske Folkekirke er.

Kursets kombinerer teologiske og ledelsesteoretiske perspektiver med henblik på en kritisk og konstruktiv belysning af aktuelle spørgsmål i relation til embede og ledelse: Hvor er præsten leder? Hvad er præsten leder af? Hvorfor er præsten leder? Hvordan er præsten leder? Hvor skal præstens ledelse lede hen?

Målet med kurset er at sætte deltagerne i stand til at analysere konkrete ledelsesudfordringer i præstens hverdag og til at overveje egen praksis, rolle og handlemuligheder som leder i spændingsfeltet mellem kald og kom-

petence. Med sin forskningsbaserede kombination af teori og praksis tager kurset fat på konkrete problemstillinger hentet fra den folkekirkelige virkelighed. Herved styrkes deltagerens muligheder for ikke kun at forholde sig teoretisk til, men også at vælge og anvende relevante modeller for ledelse i menigheden.

Praktiske oplysninger

Kurset afvikles som internat på Lise-lund Kursuscenter, Slagelse, over fem samlinger af hver et døgn varighed i perioden januar-april 2009. Der er tale om et omfang svarende til i alt et kvart årsværk (15 ECTS). Efter ansøgning vil kurset kunne indbygges i den masteruddannelse, der udbydes fra Det Teologiske Fakultet, men kan også stå alene.

Der veksles mellem forelæsninger ved fakultetets forskere og indbudte gæsteforelæsere, og aktiviteter, der inddrager og integrerer deltagerens egne erfaringer og forudsætninger. Cases anvendes med henblik på at styrke evnen til at udpege og analysere problemstillinger i relation til ledelse, og i øvelsesform afprøves relevante tilgange til ledelse. Hertil kommer plenum- og gruppedrøftelser samt individuelle og fælles hjemmeopgaver i forbindelse med webbaseret læring. Det forudsættes, at de studerende deltager aktivt både under og mellem de fem samlinger. Som forelæsere og undervisere medvirker ansatte på fakultetet sammen med faglige kapaciteter fra jura samt ledelses- og organisationsteori.

Hvem står bag

I kursusudviklingen har aftagergruppen været repræsenteret ved sognepræsterne Else Hviid, Himmelev, Ghita Olsen, Hans Tausens Kirke, Amager, og Birgit Svendsen, Rye - Kirke Sonnerup, samt provst Eigil Saxe, Kongens Lyngby provsti. Forskergruppen har bestået af lektorerne Pia Søltøft, Bent Flemming Nielsen, Jesper Tang Nielsen og Hans Raun Iversen, professor Kirsten Busch Nielsen og ph.d.-studerende Kirsten Donskov Felter. Kursusledere er Kirsten Busch Nielsen og Kirsten Felter. Nærmere oplysninger fås ved henvendelse til Det Teologiske Fakultet v/ undertegnede, Københavns Universitet, Købmagergade 44-46, 1150 København K, tlf 98645248 /mail kfe@teol.ku.dk ; eller på hjemmesiden <http://www.teol.ku.dk/>

Muslimer på uni

Af postdoc., ph.d. Thomas Hoffmann

Da CEIT, Center for europæisk islamisk tænkning, i sin tid blev udtænkt, var det meningen, at én af centerets ansatte skulle

være en person med særlige kompetencer i koran- og hadith-studier – de kanoniske og semi-kanoniske helligskrifter, som islam ikke kan tænkes foruden. Den person blev lykkeligvis mig. Med en uddannelse som religionshistoriker med speciale i islam, en ph.d.-grad ud fra en litteraturvidenskabelig afhandling om Koranens som poetisk tekst (*The Poetic Qur'ân. Studies on Qur'anic Poeticity*, Harrasowitz 2007), en postdoc udi Koranens metaforik ved Carsten Niebuhr afdelingen, og endelig en mindre produktion af islamrelaterede publikationer, følte jeg mig i 'godt selskab' med centerets grundlæggende anerkendelse af helligteksternes betydning og virkningshistorie. Sociale, økonomiske, politiske og kulturelle faktorer har i analyser af islam og muslimer i Eu-

ropa (og resten af verden for den sags skyld) ofte overskygget betydningen af den fond af kanoniske og semi-kanoniske tekster, der ligger som et slumrende eller spillevende repertoire for medlemmerne af det muslimske samfund. At jeg tidligere havde samarbejdet med teologer fra KU (bl.a. et projekt om Abrahamfiguren i jødedom, kristendom og islam; cf. antologien *Abrahams spor*) gjorde også, at jeg ikke følte mig som en fuldstændig fremmed fugl på min nye pind.

Centerets overordnede forskning drejer sig som bekendt om den islamske tænkning *state-of-affairs* i Europa og de nordamerikanske områder, men er naturligvis også orienteret mod nye tendenser og forskellige former for gryende gentænkninger (se professor Jørgen S. Niensens artikel i nr. 37). Hvor de tidlige 1. og 2.-generationsmuslimer i høj grad var bundet op på mere livsnære sociale og kulturelle prioriteter, ser vi nu, at de muslimske borgere har konsolideret sig så meget og gjort sig så mange erfaringer i den vestlige 'diaspora', at en egentlig teologisk tænkning er ved at sætte ind.

Denne tænkning udfolder sig på mange forskellige niveauer, med mange forskellige og nye aktører – ikke mindst de muslimske kvinder og konvertitterne. Tænkningen kan gøre sig offentligt bemærket – grænsende til det celebre – med navne som Tariq Ramadan, Ziauddin Zardar eller Nasr Hamid Abu Zaid, ligesom den kan udfolde sig i mere upåagtede kredse som en slags hverdagens teologi.

Ét af de tænkingssegmenter, som jeg vil vie min opmærksomhed, angår et temmelig elitært og hidtil ganske overset segment. Et segment, som vel at mærke besidder et meget stærkt kognitivt og institutionelt udgangspunkt for en kvalificeret og original (fri)tænkning. Og hvem er så det? Jo, det er såmænd den almindelige *homo academicus*, nærmere bestemt forskere og studerende på universiteter og højere uddannelsesinstitutioner. Men måske alligevel ikke helt ligesom dig og mig, for jeg tænker naturligvis særligt på den gruppe af borgere, som med god ret kan kalde sig selv for muslimer (eller kan siges at have en muslimsk baggrund). Set i forhold til den standende forskning kan man se mit projekt som en pendant til den danske politolog Jytte Klausens bog *The Islamic Challenge* om europæiske muslimske ledere (dvs. valgte eller udpegede ledere i nationale eller offentlige organer), ligeledes et projekt, der arbejdede med begrebet 'elite.' Mit projekt involverer dog mere eksPLICIT teologiske og filosofiske elementer.

To citater skal bringes på banen for at tegne baggrunden for mit emnevalg.

Det første tegner Oliver Roy sig for. Han er en anerkendt fransk politolog med speciale i islam, der bl.a. har udgivet bogen *Den globaliserede islam*, hvorfra vi også tager citatet: "Globalisering af universitetsuddannelserne med ph.d. og engelsksproget undervisning skaber også en kategori af intellektuelle uden grænser, der går fra stilling til stilling i et akademisk rum, der stadig breder sig (Californien, Florida, Berlin, Firenze, Singapore osv.)." Det andet citat stødte jeg på i forordet til Brills nygivne *Encyclopaedia of the Qur'an* (2001-06), en milepæl i den internationale koranforskning og det nye sideskib til moderskibet *The Encyclopaedia of Islam*. Forordet er skrevet af Jane Dammen McAuliffe, islamforsker og dekan ved Georgetown University (som i øvrig for kort tid siden har fået oprettet et center for muslimsk-kristne relationer på baggrund af en saudisk rigmands rundhåndede donation; cf. <http://cmcu.georgetown.edu/>) og heri bemærker hun, at der er ved at blive bygget nye broer mellem to hidtil relativt isolerede felter: den vestlige, ikke-muslimske (koran)forskning og den muslimske. Men, tilføjer hun,

"Den måske mest afgørende udvikling består dog i overbygningsstuderendes træning og produktionen af nye generationer ph.d'er i koranstudier. I stigende grad kommer studerende, der gennemgår overbygningsforløb i koranstudier (såvel som andre underdiscipliner indenfor islamstudier) på de store universiteter i Europa, USA, Canada og andre steder, fra muslimske immigrant familier.

Mange af disse er anden eller tredje generations produkter af post-koloniale mønstre med muslimsk migration til Storbritannien, Frankrig, Tyskland og Nordamerika. Således kommer de ind på overbygningsprogrammer med en uddannelsesmæssig baggrund og et sæt af akademiske forudsætninger, som ikke er til at skelne fra dem, der har en ikke-muslimsk baggrund.”

Ud over disse referencer har jeg også ved selvsyn og deltagelse i internationale konferencer samt ved almindelig ajourføring med forskningslitteraturen bemærket det – i forhold til Danmark – store kontingent af forskere (og studerende), der har muslimsk baggrund. Her taler jeg særlig om det engelsk-, fransk- og tysksprogede forskningsrum. Jeg vil dog gerne udtrykke min uenighed med McAuliffes sidste bemærkning om, at de nye muslimske studerende ikke er til at skelne fra de ikke-muslimske. Tværtimod vil jeg vove den hypotese, at den muslimske baggrund netop spiller en rolle. Omvendt ville det vel svare til, at man hævdede, at det heller ingen rolle spiller, at teologiske studier i kristendom eller *Jewish Studies* trækker en del af deres udøvere fra familier med kristen og jødisk baggrund. Det gør det naturligvis – på godt og på ’ondt’. En muslimsk baggrund kan positionerer forskeren på forskellig vis; den kan f.eks. give nemmere adgang til miljøer, som ellers ville være vanskelige at få kontakt med som ikke-muslimsk forsker, men selv samme privilegerede position kan også ’klemme’ den muslim-

ske forsker, der fra én side beklignes som biased eller apologetisk og fra en anden side kritiseres for at være usolidarisk eller dét, der er værre. Uanset pro og kontra tror jeg dog, at der hersker bred enighed om, at folk med muslimsk baggrund får – med et modeord – *ejerskab* i et felt, i hvilket de tidligere har været næsten fraværende. Et ejerskab, som naturligvis ikke er et monopol, og hvor det konfessionelle løbende skal gøres til genstand for kritisk faglig (selv)reflektion.

Den muslimske studerende, der søger ind på et studie, der har stærke islamrelaterede emner (fra sprog til historie eller region), vil blandt andet gøre det for at forfølge et slags akademiserende identitetsprojekt, men mødet med universitetsverdenen vil også udfordre og bevidstgøre den studerende om sin religiøse tradition på en måde, som i længden vil have betydning for formuleringen af en islamisk tænkning i Europa. At islam- og Mellemøstforskningen samtidig befinder sig i en situation, hvor feltets relevans for offentligheden bliver stadig mere åbenlys, men herunder også udsættes for et stigende pres fra interessegrupperinger, fra såvel eksternt politisk hold som internt akademisk hold, vil givetvis også spille ind på udviklingen af tænkningen af islam hos muslimer i Europa og Nordamerika.

Hvor megen aktuel forskning omkring muslimer har været fokuseret på lægmands islam, islamistiske organisationer eller prominente tænkere, vil mit projekt være mere tunet ind på den almindelige professor og forsker, der

til daglig underkaster sin religiøse tradition og sine kerneskrifter et historisk-kritisk, litteraturvidenskabeligt, liberalistisk, pluralistisk eller dekonstruktionistisk syrebad, men herunder også kommer i løbende kontakt med studerende og af og til også en bredere offentlighed. Her er dissemination et nøgleord. Denne situation behøver der ikke at komme en fiks og færdig tænkning ud af, og man kan meget vel forestille sig, at tænkningen får karakter af *spin-off* effekt, et lykkeligt og utilsigtet afkast, der på længere sigt vil præge den almindelige tænkning af og om islam i det vestlige rum. I en mere komparativ optik kan man forestille sig en art sen-moderne islamisk *Haskalah*-effekt (den jødiske oplysningsbevægelse i det 18.-19. årh.); ét fællestræk blandt de mange forskelligheder er i hvert fald minoritetssituationen og ønsket om et rationalisering af religionen. I den forbindelse er det blandt islamforskere også blevet interessant at tale om en såkaldt *neo-mu'tazilistisk* trend (mu'tazilisme var et stærkt rationalistisk islamisk bevægelse i det 8. årh.), hvor man netop forsøger at genopdage og gen-tænke islam og Koranen ud fra rationalistiske kriterier.

Spørgsmålene om fremtidens islamiske tænkning, hvem der formulerer den, hvordan den formuleres, hvordan den forvaltes, og hvorfra og hvorfor bliver hurtigt legio, og en vis portion af fremtidsforskning kan heller ikke helt undgå. I samarbejde med mine kolleger bliver det i det næste stykke tid min opgave nærmere at designe metodologien og indkredse mine ca-

ses. Her drejer det sig først og fremmest om identificere institutionelle aktører i den engelsk-, fransk- og tysksprogede forskningsverden, særligt de universiteter som har markeret sig med forskere og studerende med muslimsk baggrund. Identificering af personer står naturligvis også centralt, for kvalitative interview må nødvendigvis være det 'subjektive korrelat' til hypoteserne og de spredte kvantitative data, der efterhånden er ved at dukke op vedr. islamiske studier. Og arbejdstitlen på projektet? *Muslims in Academia* eller slet og ret *muslimer på uni!*

Filosofi ved kristendommens rødder

Af professor, dr.phil. et theol. Troels Engberg-Pedersen

Problemet

”Filosofi ved kristendommens rødder” er titlen på et forskningsprojekt, som pr. 1. juli 2007 med undertegnede som pennefører afleverede sin rapport til Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation om de forgangne små 4 års arbejde – og som i september 2007 barslede med hele to ph.d.-forsvar på Københavns Universitet. Hvorfor skulle det tema overhovedet have nogen interesse? Hvad handler det om? Ved vi ikke allerede, hvad der er at sige om emnet?

Ja, hvad ved vi egentlig? At én ting er filosofi, en anden kristendom; én ting er humanisme, en anden religion; én ting er den græske (og romerske) ”tanke”, en anden den jødiske forestilling om Gud – altså: ”Athen” og ”Jerusalem”. Selvfølgelig kom kristendom og filosofi i tæt kontakt med hinanden fra det 2. årh. og fremefter, hvor det specielt var filosofi af plato-

nisk aftapning, der blev indoptaget hos kirkefædrene. Men de to ting blev aldrig rigtig forenet, og resultatet nu er opsplittelsen mellem en sekulær og en religiøs verdensopfattelse.

Imidlertid: Vi – og det vil konkret sige forh. lektor ved Det Teologiske Fakultet på Københavns Universitet, Henrik Tronier, jeg selv og to ph.d.-studerende, Gitte Buch-Hansen og Stefan Nordgaard Svendsen – havde fået mistanke om, at tingene ikke var nær så simple, hvis man kiggede på den *allertidligste* kristendom fra det *første* århundrede: i Det Nye Testamente. Selvfølgelig vidste vi, at Det Nye Testamente afspejler en religion, som var en afart af jødedommen. Men forskningen havde vist, at jødedommen i græsk-romersk tid var blevet stærkt påvirket netop af græsk-romersk kultur, herunder af filosofien. Det afgørende skel mellem ”Jerusalem” og ”Athen” var allerede godt på vej til at blive ophævet. Ganske vist eksisterer skellet fortsat med fuld styrke, ikke blot i den almindelige offentlige bevidsthed, men sandelig også blandt teologer. Men vi gik ud

fra, at ophævelsen af skellet var på rette spor. Og så spurgte vi: Er der græsk-romersk filosofi i eller bag teksterne i Det Nye Testamente? Hvordan med det tidligste, mest konkrete og overfladisk set næsten dokumentariske evangelium, Markusevangeliet (Tronier)? Hvordan med det øjensynligt langt mere åndelige og ukonkrete Johannesevangelium (Buch-Hansen)? Hvordan med den tidligste kristne brevsriver, Paulus (TE-P)? Hvordan med det brev i Det Nye Testamente, som kommer tættest på at være en dogmatisk afhandling, Hebræerbrevet (Nordgaard Svendsen)?

Svaret

Svaret blev – som læseren sikkert kan gætte – et massivt Ja! Hvad mere er: Når man gennemfører en analyse, der forsøger at begrunde dette svar, når man frem til fortolkninger af disse centrale kristne tekster, som er mere eller mindre radikalt forskellige fra, hvad vi er vant til.

Vi fremlagde vores forskningsresultater for et internationalt publikum af forskere ved to lejligheder i efteråret 2006. Omkring 1. september havde vi inviteret fire eksperter fra USA (universiteterne Yale, Chicago og Berkeley) til at respondere på vores nye fortolkninger. Og i november havde vi en selvstændig session i Washington, DC, ved det årlige møde af det amerikanske Academy of Religion og Society of Biblical Literature, hvor vi måtte forsvare os over for to nye respondenter fra UK og USA og i en bredere diskussion blandt de frem-

mødte. Vi har efterfølgende samlet vores oplæg i en lille publikation (123 ss.) fra Afdeling for Bibelsk Eksegese ved Københavns Universitet: *Philosophy at the Roots of Christianity*, Working Papers 2 (2006), udg. TE-P og Henrik Tronier. Her kan man læse om "Philonic Allegory in Mark" (Tronier), "Philonic Allegory in Hebrews" (Nordgaard Svendsen), "A Stoic Understanding of *Pneuma* in John" (Buch-Hansen) og "A Stoic Understanding of *Pneuma* in Paul" (TE-P). Jeg kan ikke forestille mig andet, end at danske præster og alle andre interesserede vil have fornøjelse (eller det modsatte!) af at læse Troniers radikalt symbolcentrede *fordybelse* af Markusevangeliet eller (måske!) min egen bastant konkrete udlægning af Paulus' verdensbillede ud fra hans forestilling om "opstandelseslegemet" i 1. Korintherbrev kap. 15.

Jeg mangler at forklare to ting i ovenstående: "Philonic" og "*Pneuma*". "Philonic" henviser til en skikkelse, som viste sig at få den allerstørste betydning i forskningsprojektet: Filon fra Alexandria. Filon var samtidig med Jesus og Paulus. Han var og forblev jøde og kendte sikkert intet til den nye religion. Men han gennemførte i stor stil det, som vi så også senere fandt i Det Nye Testamente: en fortolkning af den specifikt jødiske arv tilbage til den jødiske bibel (= Det Gamle Testamente) i specifikt græske, filosofiske termer og begreber. Set i lyset af vores perspektiv blev Filon en guldgrube. Havde han ikke eksisteret, måtte vi have opfundet ham! Her så man, hvordan filosofi

kunne blive lige netop formende i en nyfortolkning af den jødiske arv. Filon havde vist vejen; vi fulgte trop.

Men her begyndte så endelig også vandene at skilles i vores lille gruppe på en måde, som vedrører den anden ting, jeg skylder at forklare: *pneuma*'en, som er "ånden". Hos Filon finder man nemlig et verdensbillede, som er en besynderlig og svært analyserbar blanding af arven fra Platon (død 347 f.Kr.) og arven fra den filosofiske retning, som opstod umiddelbart efter Platon og Aristoteles: stoicismen (fra ca. 300 f.Kr. og frem). Hvor Platon som bekendt var "idealist" og forestillede sig det egentligt værende som bestående af en række ikke-materielle, "transcendente" "ideer", dér var stoikerne materielle "monister", der tænkte "immanent" om verden som helhed (inkl. Gud) som én eneste sammenhængende, fysisk størrelse. Hvordan skal man så forstå Filon i forhold til disse to filosofiske retninger, som begge har haft stor indflydelse på hans egen tænkning, men som i udgangspunktet ikke lader sig forene? Det var her, vi blev (frugtbart) uenige. Hvor Tronier og Nordgaard Svendsen så Filon som først og fremmest platoniker, så Buch-Hansen med sit fokus på *pneuma*'en hos både Filon og i Johannesevangeliet Filon som så gennemtrængt af stoicisme, at det afgørende måtte ændre hans platonisme.

Meget groft sagt betyder det, at hvor Tronier og Nordgaard Svendsen *via Filon* har fundet platonisme i og bag Markusevangeliet og Hebræerbrevet, dér har Buch-Hansen – og igen

via Filon – fundet stoicisme i Johannesevangeliets helt centrale tale om "ånden". Og jeg selv har hos Paulus fundet en stoisk forestilling om "ånden" som en materiel kraft, der helt konkret kan gennemtrænge andre fysiske legemer. Her trækker også jeg – ligesom Paulus selv nok gjorde det – på Filon. Så uanset hvordan vi læste Filon, blev han alligevel vores mand!

Svaret lidt mere detaljeret

Først om Buch-Hansens fortolkning af Johannesevangeliet i stoiske termer. Bogen er stor og sprængfuld af spændende iagttagelser. Den er fuldstændig original – og vil derfor næppe vinde umiddelbart gehør hos forskerne, selv om interessen faktisk har været stor. Men uden om den kan de ikke komme. Ifølge Buch-Hansen handler Johannesevangeliet ikke primært om Jesus! Jo, selvfølgelig – men det afgørende tema er Åndens tilstedeværelse på jorden i Jesus og *dens* driven ham frem mod fuldendelsen, som ikke er hans korsdød, men – *via* korsdøden – hans (fysiske) omdannelse til ånd, hans opstigning til at blive ét med Faderen (Gud selv), som jo også er ånd), og hans (samtidige) tilbagevenden til jorden og indblæsning af Ånden i disciplene. Denne fortælling fra kap. 1 til kap. 20 i Johannesevangeliet, som Buch-Hansen kalder "meta-fortællingen om de pneumatiske transformationer", skal forstås som en narrativ udskrift af en pointe, som Buch-Hansen har fundet hos Paulus. Når Paulus siger om Kristus, at han som "den sidste Adam blev til livgivende ånd" (1. Kor. 15,45), så har man

her de to centrale ideer hos Johannes: at Jesus blev til ånd, og at han med denne ånd gav liv til dem, der også fik den. I sin filonisk inspirerede analyse af den johannæiske meta-fortællings afsluttende fokus på disse to ideer (kap. 20) giver Buch-Hansen så det, hun selv kalder ”et filosofisk informeret narrativt studie”. Hun afdækker i sandhed filosofi ved kristendommens rødder!

Så om Nordgaard Svendsens analyse af Hebræerbrevet. Hans bog udmærker sig ved at være kort, koncis og totalt gennemarbejdet. (Begge afhandlinger er i øvrigt skrevet på et udmærket engelsk, som betyder, at de har kunnet bedømmes af en række internationale eksperter.) Bogen er desuden original og kan sagtens gå hen og få afgørende indflydelse på, hvordan man fremover vil læse Hebræerbrevet. Emnet er dels Hebræerbrevets ”hermeneutik”, dvs. den måde, brevet fortolker og omtolker skikkelser, temaer og tekster fra Det Gamle Testamente, dels – og i sammenhæng hermed – brevets samlede verdensbillede. Nordgaard Svendsen argumenterer overbevisende for, at brevet i begge henseender er inspireret af Filons platoniske håndtering af de samme to ting (hermeneutik og verdensbillede). Men så foretager han et greb, der trods den indre lighed også adskiller brevet fra Filon. Brevets verdensbillede er nemlig i virkeligheden både platonisk og konkret fysisk og apokalyptisk. Og på den måde bliver brevet i stand til at vende op og ned på den opkvalificering af jødiske fænomener (ypperstepræsten, taber-

naklet i ørkenen o.l.), som man finder hos Filon. Der er fx kun én ypperstepræst, der er sand ypperstepræst: den himmelske, som er Kristus. Alle de andre – jordiske, jødiske – ypperstepræster er kun en svag afglans af den ene, sande. Dem skal man derfor vende sig fra. Nordgaard Svendsen placerer derfor Hebræerbrevet på et meget tidligt tidspunkt i kristendommens tilblivelse, hvor forholdet til den resterende jødedom var et sprængbart emne. Det vil forskerne sikkert ikke følge ham i. Men tænk engang at have dette høj lærde, tydeligvis filosofisk arbejdende skrift inden for de første tyve år af de overleverede skriftlige kilder til kristendommen! Så er der i sandhed filosofi ved kristendommens rødder.

Bøger udgivet af Det Teologiske Fakultet

Det Teologiske Fakultet har gennem de sidste år udgivet flere ph.d.-afhandlinger, forskellige bind med arbejdsrapporter og andre bøger. Udgivelserne bliver solgt for fremstillingsprisen. Derfor kan de ikke fås i den almindelige boghandel, men alene ved henvendelse i Receptionen på Det Teologiske Fakultet.

Ønskes et eller flere bind tilsendt, vil moms, porto og øvrige forsendelsesomkostninger blive tillagt regningen.

Afdeling for Kirkehistorie

Mette Birkedal Bruun, Carsten Selch Jensen & Niels Kastfelt, *Erindring og kirkehistorie*. Kirkehistoriske Fragmenter 1. 2004. 84 sider. Pris 30.

Mette Birkedal Bruun & Kim Esmark (red.), *Ritualer i kontekst*. Med bidrag af Anders Klostergaard Petersen, Hans J. Lundager Jensen, Nils Holger Petersen, Hans Henrik Lohfert Jørgensen, Kim Esmark, Mette Birkedal Bruun, Ulrik Langen, Kate Østergaard og Eyolf Østrem. Kirkehistoriske Fragmenter 2. 2004. 193 sider. Pris kr. 50.

Afdeling for Bibelsk Eksegese

Gitte Buch-Hansen (red.), *Fakta, fiction og frelse. Teologer diskuterer Da Vinci Myseriet*. Med bidrag af Nils Holger Petersen, Anne Vig Skoven, Gitte Buch-Hansen og Johanne Stubbe Teglbjærg. 2006. 66 sider. Pris kr. 20.

Gitte Buch-Hansen, Troels Engberg-Pedersen og Lone Fatum (red.), *Gender and Body in the Gospel of John*. Med bidrag af Adele Reinhartz, Turid Karlsen Seim, Gitte Buch-Hansen, Jørunn Økland og Lone Fatum. Working Papers 1. 2006. 90 sider. Pris kr. 30.

Troels Engberg-Pedersen og Henrik Tronier (red.), *Philosophy at the Roots of Christianity*. Med bidrag af Henrik Tronier, Stefan Nordgaard Svendsen, Gitte Buch-Hansen og Troels Engberg-Pedersen. Working Papers 2. 2006. 123 sider. Pris kr. 30.

Niels Hyldahl, *Om retfærdighed og syndfrihed. En fortolkning af de tre Johannesbreve*. 2007. 110 sider. Pris kr. 30.

Mogens Müller, *Skriften i Skriften. Mellem tradition og reception. Fjorten afhandlinger*. 2007. 205 sider. Pris kr. 50.

Gitte Buch-Hansen, *It is the Spirit that makes alive (6:63). A stoic Understanding of pneûma in John*. 2007. 513 sider. Udsolgt

Stefan Nordskov Svendsen, *Allegory Transformed. The Appropriation of Philonic Hermeneutics in the Letter to the Hebrews*. 2007. 259 sider. Pris kr. 110.

Afdeling for Systematisk Teologi

Jonas Adelin Jørgensen, Kirsten Busch Nielsen & Niels Henrik Gregersen (red.) *Spirit and Spirituality. Proceedings of the 15th Nordic Conference in Systematic Theology*. Med bidrag af Jonas Adelin Jørgensen, Niels Henrik Gregersen, F. LeRon Shults, Sigurd Bergmann, Jayne Svennungson, Else Marie Wiberg Pedersen, Bent Flemming Nielsen, Trond Skard Dokka, Jone Salomonsen, Arne Rasmusson, Jyri Komulainen & aasulv Lande. 2007. 201 sider. Pris kr. 50.

Doktordisputats

Kirsten Busch Nielsen, *Syndens brudt magt. En undersøgelse af Dietrich Bonhoeffers syndsforståelse*. 2008. 418 sider. Pris kr. 100.

Ph.d.-afhandlinger

Anna Vind, *Latomus og Luther. Striden om hvorvidt enhver god gerning er synd. En teologihistorisk afhandling*. 2007. 374 sider. Pris kr. 120.

Iben Damgaard, *Mulighedens spejl. Forestilling, fortælling og selvforhold hos Kierkegaard og Ricœur*. 2005. 217 sider. Pris kr. 80.

Jonas Adelin Jørgensen, *Jesus Imanders and Christ Bhaktas. A Qualitative and Theological Study of Syncretism and Identity in Global Christianity*. 2006. 462 sider. Pris kr. 120.

Sten Haarløv, *Paul Helgesens teologiske standpunkt og placering i den europæiske humanismebevægelse – set på baggrund af en præsentation af Erasmus af Rotterdams teologiske programkrifter*. 2007. 398 + 7 sider. Pris kr. 105.

René Rosfort, *Subjectivity and Ethics. Ricoeur and the Question of Naturalizing Personhood*. 2008. 250 sider. Pris kr 125.

Roar Lavik, *Ved alterets fod. Fra objektivitet til subjektivitet. Om transsubjektivitet og intersubjektivitet i Søren Kierkegaards nadverforståelse og nadverpraksis*. 2008. 573 sider. Pris kr. 290.

Kalender for Det Teologiske Fakultet

Særlige arrangementer og åbne møder ved Fakultetet annonceres under arrangementer på www.teol.ku.dk, i Universitetsavisen, Fakultetets studenterblad og så vidt muligt i Præsteforeningens Blad samt eventuelt i dagspressen.

Ved redaktionens afslutning er der planlagt følgende arrangementer på Fakultetet for efterårssemestret 2008. Ændringer i programmet kan forekomme. Yderligere oplysninger om de enkelte arrangementer kan ses på www.teol.ku.dk under arrangementer. Alle arrangementerne er opgivet med præcise minuttal.

Kalender for **Teologisk Forening og Søren Kierkegaard Selskabet** se s. 51.

Tirsdag den 26. august 2008 kl. 13.00-15.00

Kandidatintro.

Sted: Auditorium 7, Købmagergade 46, 1. sal, 1150 København K

Arr.: Studievejlederne

Onsdag den 27. august & torsdag den 28. august 2008

Introdage

Sted: Auditorium 7, Købmagergade 46, 1. sal, 1150 København K

Arr.: Studievejlederne

Torsdag den 4. september 2008 kl. 14.15-16.00

Seminar med Dr. Yvonne Sherwood (University of Glasgow)

Sted: Lok. 243, Købmagergade 46, 2. sal, 1150 København K.

Arr.: Center for Studiet af Bibelens Brug

Fredag den 5. september 2008 kl. 14.15

Semesteråbningsforelæsning v/Dr. Yvonne Sherwood (University of Glasgow)

Sted: Auditorium 7, Købmagergade 46, 1. sal, 1150 København K

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Mandag den 8. september 2008 kl. 13.00-17.15

Afskedsseminar for Lone Fatum – se program side 52

Fredag den 12. september 2008 kl. 13.00-15.00

GT-seniorseminar (1)

Tema: Deuteronomisme

Sted: Lok. 243, Købmagergade 46, 2. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Torsdag den 25. september 2008 kl. 13.15-16.00

Temaeftermiddag om Bibel og pædagogik (1)

Titel: Bibel og Børn

Sted: Oplyses senere

Arr.: Center for Studiet af Bibelens Brug

Fredag den 3. oktober 2008 kl. 14.15

Tiltrædelsesforelæsning v/ Prof. Dr. theol Kirsten Busch Nielsen

Titel: Frem til den skjulte kirke. Om kirken i dogmatikken, dogmatikken i teologien og teologien på universitetet.

Sted: Auditorium 7, Købmagergade 46, 1. sal, 1150 København K

Arr.: Afdeling for Systematisk Teologi

Onsdag den 8. oktober 2008 kl. 13.15-15.00

NT- Seniorseminar (1)

Tema: Om parafrase (materiale kan afhentes på afdelingskontoret en uge inden seminarieret)

Sted: Lok. 243, Købmagergade 46, 2. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Fredag den 10. oktober 2008 kl. 13.00-15.00

GT-seniorseminar (2)

Tema: Deuteronomisme

Sted: Lok. 243, Købmagergade 46, 2. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Fredag den 31. oktober 2008 kl. 13.00-15.00

Studieteknik

Sted: Se opslag

Arr.: Studievejlederne

Fredag den 31. oktober 2008 kl. 13.00-15.00

GT-seniorseminar (3)

Tema: Deuteronomisme

Sted: Lok. 243, Købmagergade 46, 2. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Torsdag den 6. november 2008 kl. 13.15-16.00

Temaeftermiddag om Bibel og pædagogik (2)

Titel: Bibel og Voksne

Sted: Oplyses senere

Arr.: Center for Studiet af Bibels Brug

Fredag den 7. november 2008 kl. 14.15

Tiltrædelsesforelæsning v/lektor, ph.d. Søren Holst

Titel: Kong Salomo og bøffelrytteren: Et eksperiment med den gammeltestamentlige visdomsteologi

Sted: Auditorium 7, Købmagergade 46, 1. sal, 1150 København K

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Tirsdag den 11. november 2008 kl. 13.15-15.00

Gæsteforelæsning v/ Prof. Dr. Gordon W. Lathrop

Titel: On Doing Liturgical Theology in Postmodern Context

Sted: Auditorium 11, Købmagergade 46, 3. sal, 1150 København K

Arr.: Afdeling for Systematisk Teologi

Onsdag den 12. november 2008 kl. 13.15-15.00

NT-seniorseminar (2)

Tema: Præsentation af afdelingens papers på årets SBL

Sted: Lok. 243, Købmagergade 46, 2. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Fredag den 14. november 2008 kl. 13.00-15.00

Studieteknik 2

Sted: Se opslag

Arr.: Studievejlederne

Fredag den 5. december 2008 kl. 13.00-15.00

GT-seniorseminar (4)

Tema: Deuteronomisme

Sted: Lok. 243, Købmagergade 46, 2. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Onsdag den 10. december 2008 kl. 13.15-15.00

NT-seniorseminar (3)

Tema: NT og politik (materiale kan afhentes på afdelingskontoret en uge inden seminaret)

Sted: Lok. 243, Købmagergade 46, 2. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Mandag den 2. februar 2009 kl. 13.00-15.00

2. Semesters Studiestart

Sted: Se opslag

Arr.: Studievejlederne

Søren Kierkegaard Selskabet efterår 2008

Torsdag den 25. september, kl. 19.30

Lillian Munk Røssing.
Næstekærlighed i "Kjerlighedens Gjerninger"

Torsdag den 30. oktober, kl. 19.30

Neal Asley Conrad.
"Kierkegaard og kunsten"

Torsdag den 27. november, kl. 19.30

Jørgen I. Jensen.
"Kierkegaard og Grundtvig"

Torsdag den 29. januar 2009, kl. 19.30

Claudia Welz.
"Kierkegaard og Luther"

**Sted: Kældercaféen, Det Teologiske Fakultet,
Købmagergade 44 over gården.**

Teologisk Forening efterår 2008

Tirsdag den 23. september kl. 19.30

Professor Arne Grøn og formand for Ateistisk Selskab Jesper Vind.
"Ateisme til debat"

Tirsdag den 7. oktober kl. 19.30

Jørgen I. Jensen.
"Det tredje øjeblik"

Tirsdag den 28. oktober kl. 19.30

Lektor Else Marie Wiberg Petersen og post.doc. Mette Birkedal Bruun (respondent).
"Bernard af Clairvaux – dogmatik eller mystik?"

Tirsdag den 18. november kl. 19.30

Lektor Jesper Tang Nielsen.
"Herlighed og anerkendelse i Johannesevangeliet"

Fredag den 19. december

Julefest med revy

**Sted: Kældercaféen, Det Teologiske Fakultet,
Købmagergade 44 over gården.**

Køn og teologi som konstruktion: Hvorfra og hvorhen? *Gender and Theology as Construction: Looking back, pressing on*

Program

- 13.00-14.00 Prof. Dale B. Martin, Yale University: *Diverging Feminist Critiques of the New Testament* (45 min. + 15 min. disc.)
- 14.00-14.15 Break
- 14.15-15.00 Prof. Halvor Moxnes, Oslo Universitet: *Var Jesus en mann? Kjønnstudier og Det nye testamente*
- 15.00-15.30 Dr. Theol. Marianne Bjelland Kartzow, Oslo Universitet: *Med blick for den andre: hvor lenge må periferien forbli perifer?*
- 15.30-16.00 Ph.D.-stud. Fredrik Ivarsson, Göteborgs Universitet: *Nu när jeg blivit en man: Första Korinthierbrevet som försvar för Paulus hotade manlighet*
- 16.00-16.15 Break
- 16.15-16.45 Lektor Lone Fatum, Københavns Universitet: *Hvorfra og hvorhen?*
- 16.45-17.15 Diskussion

Tid: Mandag den 8. september 2008.

**Sted: Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet, Købmagergade 46,
1. sal, Aud. 7**

**Arrangør: Afdeling for Bibelsk Eksegese og Det Teologiske Fakultet i samarbejde med
Nordic Network for Early Christianity in its Greco-Roman Context.**

Besøg: www.teolog.nu

En side om det teologiske studium